

ארחות המוסר

ספר מוסר
"ארחות צדיקים"
עם הוספות
ביאורים ועיונים

חלק כ'

ספר לימוד יומי בתכנית חלוקה חדשית

אלול תשע"ד - תשרי תשע"ה

ארגון "ארחות יושר"

ת.ד. 596 סניף רבי עקיבא בני-ברק
טל': 077-9230219 נייד: 052-7167812
פקס: 077-4230219

מוסדות, שיעורי תורה ופרטיים
המעוניינים בחוברות
יפנו לארגון "ארחות יושר"
בפקס: 077-4230219

כל הזכויות שמורות

אין להעתיק, לשכפל, לצלם, לתרגם
חלק כלשהו מתוכן הספר, בין אם לשימוש פנימי
ו/או לשימוש מסחרי ללא אישור מפורש
מארגון "ארחות יושר".

עימוד, עיצוב והפקה:
אפקטיב

054-8485060 / 03-5796812

נדפס על נייר שאין בו חשש חילול שבת ח"

"ארחות המוסר"

בהוצאת "ארחות יושר"
מיסודו והכוונתו של מרן שר התורה
הגר"ח קניבסקי שליט"א.

ראש המכון:

הרב אריה קניבסקי

עורך ראשי:

הרב ליפא פלמן

חברי מערכת:

הרב אשר לייבי

הרב יחיאל חסידה

הרב דוד יגאלי

הרב ישראל מאיר וולך

יוצא לאור לזכוי הרבים

לעלוי נשמת

הרבנית הצדקנית אמן של ישראל

מופלאה ומופלגת במדות טובות ובמאור פנים לכל אדם

מיוחדת ויחידה בדורנו ביראת שמים ומעשים טובים

לכלל ולפרט

מרת **בת שבע אסתר קניבסקי ע"ה**

בת מרן רבינו יוסף שלום אלישיב זצוק"ל

אשת חבר לרבינו מורה דרכנו

מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א

בטח בה לב בעלה ושלל לא יחסר

שהשיבה נשמתה לבוראה ביום השבת קדש

חול המועד סוכות י"ז תשרי תשע"ב

עליה אנו קוראים את המקראות

עוז וחדר לבושה ותשחק ליום אחרון

רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כלנה

אוי מי יתן לנו תמורתה

זכותה תגן עלינו

תנצב"ה

תוכן הענינים

פתח דבר.....10

שער יראת שמים13

פעילות הארגון.....77

חוברת זו מוקדשת לזכר

ולעילוי נשמות הנפטרים

ר' שמואל בן ר' צבי קניבסקי ז"ל

נפטר י"א תשרי תשל"ח

יצחק בן גבריאל ויפה ארכוב ז"ל

נפטר כ"ח אדר תשכ"ט

ת.ג.צ.ב.ה

הונצחו על ידי

מר אלון ארכוב שיחי'

להצלחתו

על כל פסיעה ופסיעה

למען תלך בדרך טובים וארחות צדיקים תשמור (משלי ב' פסוק כ')

יתברך הבורא, וישתבח היוצר, יתפאר העליון, ויתרומם המתנשא לכל לראש, שזיכנו בחסדיו המרובים, שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה, להכנס בפתח שער הקודש, השער אשר דרכו ניתן למצוא את הדרך המובילה מעלה מעלה, לשלמות המידות וידעת התורה, עליה אמר החכם מכל אדם: "למען תלך בדרך טובים, ואורחות צדיקים תשמור".

על פי עצתו והוראתו של רבינו הגדול מורה דרכנו, מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א, זכינו בחסדי השי"ת להחזיר את לימוד מוסרי ה' בתוך שיעורי לימוד התורה הקדושה, ובתום שנה לתחילת פעילותינו, סיימנו בחסדי ה' יתברך לבאר ולחלק לסדר לימוד יומי את ספרו הנפלא של רבנו שליט"א, "אורחות יושר".

כמעשינו בראשונה, ממשיכים אנו בחוברת העשרים, לבאר ולחלק לסדר יומי את הספר הקדוש "ארחות צדיקים", מיסודות ספרי המוסר בעם ישראל. הספר נכתב כפי המקובל אצלנו, בערך לפני כשבע מאות שנה, על ידי אחד מענקי הרוח בדור הראשונים כמלאכים, אשר לגודל ענותנותו לא חתם את שמו על הספר, אמנם כל מעיין בספר יגלה את פלאו, אשר כל דבריו וסגנונו מתאימים לדורנו, ממש כאילו נכתבו בימינו והוא פלא גדול.

והנה גודל חשיבות והכרחיות תיקון המידות, כבר ביאר מרן החזון איש בהרחבה בספרו "אמונה ובטחון" (פרק ד'), וכה כותב בין דבריו: כי תיקון המידות הן יסוד המוסד למצוות החוקיים ולמצוות המשפטיים

גם יחד, ומבאר שם בלשונו הזהב: אל יחשוב האדם, כי תיקון המידות מתייחס רק למצוות שבין אדם לחבירו, ואילו במצוות שבין אדם למקום, להם צריך רק יראת שמים, אין הדבר כן, כי זה האדם אשר מדותיו כבריינתן, ולא הותקנו על פי המוסר והדעה, הרי הוא מסור ביד יצרו ואין יצרו מסור בידו, ולא יתכן שיהא שלם במצוות שבין אדם למקום, ואם מקיימן במדה ידועה, הוא רק מפני שאינם נפגשים בהתנגדות מצד אחד ממדותיו המגונות, אך ברגע שיתנגשו במידותיו הרעות, לא תעמוד יראתו בפניהם, ומעשים בכל יום וכו' עיי"ש בדבריו המתוקים.

וכבר אמרו חכמינו זכרונם לברכה (בירושלמי שבת פ"א ה"ג): מה שעשתה חכמה עטרה לראשה, עשתה ענוה עקב לסולייתה, שנאמר "ראשית חכמה יראת ה'", ונאמר "עקב ענוה יראת ה'", למדנו, כי סדר הדברים הוא: תיקון המידות, יראת שמים, ותלמוד תורה.

עינינו נשואות למרומים בתפילה ובתחינה, שלא נבוש ולא נכלם ולא נכשל לעולם ועד, שנזכה לכוון לאמת, לבאר ולהעיר עינים בדרך הנכונה, ויהיו שפתינו והגיון לבנו נכונות ומישרות, להרבות כבוד שמים, להגדיל תורה ולהאדירה. זכות רבנו המחבר זצוק"ל, וברכותיו של מרן שליט"א, יעמדו לנו למצוא חן בעיני אלקים ואדם, ונזכה להפיץ ולהצית את נר האמת והצדק, להרבות האור בקדושה ובטהרה הלב בין כל עמו ישראל באהבה, ומלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים, בביאת המשיח ובבניית בית הבחירה, במהרה בימינו אמן.

בברכת התורה

מערכת "אורחות המוסר"

סדר הלימוד היומי בשיעורים

יום א' ה' אלול - יום ה' ט' אלול.....(פרשת כי תצא)	שבוע א'
יום א' י"ב אלול - יום ה' ט"ז אלול.....(פרשת כי תבא)	שבוע ב'
יום א' י"ט אלול - יום ה' כ"ג אלול.....(פרשת נצבים וילך)	שבוע ג'
יום א' כ"ז אלול - יום ג' כ"ח אלול.....(פרשת האזינו)	שבוע ד'
יום א' ד' תשרי - יום ה' ח' תשרי.....(יום כיפור)	שבוע ה'
יום א' י"א תשרי - יום ג' י"ג תשרי.....(שבת חוהמ"ס)	שבוע ו'
יום א' כ"ה תשרי - יום ה' כ"ט תשרי.....(פרשת נח)	שבוע ז'

לתשומת לב:

חוברת זו, האחרונה מסדרת "ארחות צדיקים" חולקה למשך שבועה שבועות הנפרסים על פני החודשים אלול ותשרי.
החוברת הבאה מספר "מסילת ישרים" תצא בעז"ה לחודש חשון.

לתועלת הלומדים:

חוברות "ארחות המוסר" מחולקות לקטעי לימוד יומיים, הנפרסים על פני כחודש - חמישה ימים בשבוע למשך ארבעה שבועות.
(חוברות "ארחות המוסר" נלמדות בשיעורי הגמרא הנמסרים בימי ראשון - חמישי ועל כן חולק החומר בהתאם).
החומר המוקדש לכל יום מותאם ללימוד יומי הנמשך כעשר דקות.
תחילת כל קטע של לימוד יומי מסומנת באמצעות מילה צבועה.
כשיום הלימוד מצויין בסימניה הקיימת באותו עמוד.

עיונים

ארחות שער יראת-שמים צדיקים

שער העשרים ושמונה

שער יראת שמים

יִרְאָת שָׁמַיִם כְּתִיב בַּתּוֹרָה:
"וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל מֶה ה'
אֱלֹהֶיךָ שׂוֹאֵל מֵעַכְשָׁה, ^(א)כִּי אִם
לִירְאָה" (דברים יב). וְכִתְיֹב: "אֵת ה'
אֱלֹהֶיךָ תִירָא" (שם י, ב). וְכִתְיֹב:
"יִרְאָת ה' הִיא אוֹצֵרוֹ" (ישעיה לג, ו).
וְאֶמְרִינָן (שבת לא ב): ²אֵין לְהַקְדִּישׁ
בְּרוּךְ הוּא בְּעוֹלָם הַזֶּה אֱלֹא יִרְאָת
 ויגיע גם לאהבת ה'. (עיין ברכות לב: רא"ם ותורה תמימה דברים שם).

ביאורים

1. יראת ה' היא אוצר. העיקר החשוב בעיני ה' הוא שתהיה באדם יראת ה', שרק אז תיאצר בו התורה שלמד, ויזכרנה; ואם אין בו יראת ה' - ישכחנה. (רש"י).
 2. אין להקב"ה בעולם הזה אלא יראת שמים בלבד. הדבר היחיד שהקב"ה מצפה מן האדם בעוה"ז הוא יראת שמים, שהרי הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים (ברכות לג:), וכל המאורעות המתרחשים בעולם הזה אינם תלויים באדם אלא מה שהוא ירא שמים (מהרש"א). המהר"ל ביאר: אין שום דבר מלבד יראת ה' שבכחו להביא את האדם למצב שיימצא "בעולמו של ה'". כי על ידי יראת ה', מבטל האדם את רצונו מפני רצון השם, מתעלה בזה מעל עצמיותו, ומגיע לקירבה גדולה אל ה', אשר על ידה נמצא "בעולמו של הקב"ה" - "באוצרו של הקב"ה".

שָׁמַיִם בְּלִבָּהּ, דְּכַתִּיב: "וַיֹּאמֶר לְאָדָם³ הֵן יִרְאֶת ה' הִיא חֻכְמָה" (איוב כה, כח), "הֵן" מִשְׁמַע אַחַת, ^(ב)שִׁפְן בְּלִשׁוֹן יוֹנִי קוֹרִין⁴ לְ"אַחַת" "הֵן".

ב. שכן בלשון יוני קורין לאחת ה'. כתב החיד"א (בנחל קדומים, ואתחנן אות יד) בשם מקובלים, מה שמצאנו שאמרו על לשונות בתנ"ך שהם לשונות העמים, אין הכוונה שהתורה נכתבה בלשון זרה, אלא הודיענו, שמילה זו המעורבת בלשונה של אותה אומה, מקורה בלשון הקודש, שכל הלשונות הוזקקו לערב לשון הקודש בלשונם וזה חיותם, והודיענו חז"ל שתיבה זו בלשון יוני כך היא ולקוחה היא מלשון הקודש. וכעין זה כתב השל"ה (ח"ב דף טו: ד"ה ובכלל), שלא יעלה בדעתך שכתבה התורה בלשון שאינה לשון הקודש, אלא שבבריאת העולם לא היה אלא רק לשון הקודש, וכשבלל הקב"ה את הלשונות בדור ההפלה נתערבו מילים מלשון הקודש בשאר הלשונות.

יסוד זה ממקור עתיק הוא נובע, הלא הוא רבינו יהושע אבן שועיב תלמיד הרשב"א בדרשותיו (פרשת תולדות נח) וזה לשונו: "דור הפלגה הכל היה שפה אחת ודברים אחדים" - והוא לשון הקודש, כי כולם היו מדברים בו, וכשנתפרדו בעוונם, נתקלקל הלשון ונתפרדו לשבעים אומות ולשבעים לשון, ונשאר לשון הקודש בישראל ובזרעם, ואיבדנו ממנו הרבה ונשאר ממנו קצת בפי האומות, וזהו אומרו ז"ל: 'טט בכתפי שטים פת באפריקי שטים', כי הוא לשון הקודש. וכן בראש השנה: 'שכן בערביא קורין לדכרא יובלא', כי חלילה שנלמוד מצוותינו הקדושות מלשונות הגויים, ושנביא ראייה מלשונם הגרוע, אבל הוא לשון הקודש נשאר בידם, והיתה הקבלה בידי חכמי ישראל כי אותו לשון הוא לשון הקודש".

ביאורים

- הן יראת ה' היא חכמה. ומשמעו כמו הפסוק שבסמוך לו 'וסור מרע בינה', שכל חשיבותה של חכמת האדם בעיני ה' היא יראתו (רמב"ן, שם).
- לאחת הן. כלומר: יראת ה' היא יחידה בעולם, שאין להקב"ה בעולמו דבר החשוב כמוה.

וַאֲמַר רַבָּא: אֲמַרִּינָן, בְּשַׁעָה שְׁמַכְנִיסִין אָדָם⁵ לְדִין, ⁶אֲמַרִּים לוֹ: "נִשְׁאֵת וְנִתַּת⁷ בְּאִמּוֹנָה? קִבַּעַת⁸ עֵתִים לְתוֹרָה? עֲסַקְתָּ בְּפִרְיָה וּרְבִיָּה? צִפִּיתָ¹⁰ לִישׁוּעָה? ¹¹פִּלְפַּלְתָּ בְּחֻכְמָה? הִנָּבֵת דְּבָר מִתּוֹךְ דְּבָר?"¹² וַאֲפִילוּ חֲכִי, אִי יִרְאֶת הַשָּׁם¹³ הִיא אוֹצְרוֹ, ¹⁴אֵין. וְאִי לֹא, לֹא. מִשָּׁל לְאָדָם שְׁאֲמַר לְשִׁלּוּחוֹ: הֲעֵלָה לִי¹⁵ בּוֹר חֲטִיִּים¹⁶ לְעֵלְיָהּ. הֲלֹךְ וְהֲעֵלָה לוֹ.¹⁷ אָמַר לוֹ: עֲרַכְתָּ לִי בָהֶן¹⁸ קֵב¹⁹ חֲמִטּוֹן?

ביאורים

- לדין. לאחר מותו. 6. אומרים לו. שואלים אותו. 7. באמונה. כלומר, האם ניהלת עסקיך ביושר? 8. עתים לתורה. זמנים מיוחדים וקבועים לעסוק בתורה. מפני שצריך האדם להתעסק במלאכה כדי להתפרנס, שאם לא כן לא יוכל ללמוד תורה, לפיכך צריך לקבוע זמנים מיוחדים וקבועים ללימוד תורה, כדי שלא ימשך כל היום בעסק פרנסתו (רש"י).
- עסקת בפריה ורביה. המהרש"א מעיר שאין שואלים אותו אם קיים פריה ורביה, אלא שואלים אותו אם עסק בפריה ורביה. כלומר, האם עזר ליתומים וליתומות [וכדומה] להנשא? (ועיין בן יהודה שפירש אחרת).
- לישועה. שנאמרה בדברי הנביאים. כלומר, לגאולה ולביאת המשיח.
- פלפלת בחכמה. כלומר, שלא יפלפל פלפול של הבל, אלא תהיה כוונתו לפלפל בשכל וחכמה (מהרש"א). 12. ואפילו חכי. גם אם קיים את כל הדברים הללו. 13. היא אוצרו. כלומר, עשה אותה לעיקר ולאוצר שלו. ומהרש"א ביאר: אם מעורבת יראת ה' בכל דברים אלו. 14. אין, זוכה בדין. ולמהרש"א הביאור: אזי יש קיום ותועלת בכל הנ"ל. 15. בור. שלושים סאה.
- לעליה. לאצור אותם שישתמרו שם. 17. אמר לו. לאחר שהעלם השליח שאלו בעל הבית האם ערבת... 18. קב. הוא חלק 1/180 בכור. 19. חמטון. מין אדמה מלוחה המשמרת את התבואה שלא תרקב ותתלע.

ארחות

שער יראת-שמים

צדיקים

אמר לו: לא. אמר לו: ²⁰מוטב אם לא העלית. ואמר רבה בר רב הונא: כל אדם שיש בו תורה ואין בו יראת שמים, דומה לגזבר שמסרו לו מפתחות ²¹הפנימיות, ומפתחות ²²החיצוניות לא מסרו לו. ²³בהי עיל? ²⁴מכריו רבי ינאי: ²⁵חבל על דלית ליה דרתא, ותרעא לדרתא עבד. פרוש "דרתא" חצר, "תרעא" שער, ובא רבי ינאי לומר: מי שאין לו חצר, מה מועיל לו שיעשה שער בחנם? כך התורה אינה אלא שער לבנים בה ליראת שמים. ואמר להו רבא לרבנן (יומא עב ב): ²⁷במטותא מניכו, ²⁸לא תירתון תרתי גיהנם! ופרש רש"י שם:

ביאורים

20. מוטב אם לא העלית. בכלל, שהרי עכשיו כיון שכולה עתידה להרקב - עלינו לטרוח ולהורידם! כמו כן, אדם הלומד תורה ורוצה לזכור מה שלמד (-לשמרם באוצר) צריך שיהיה לו יראת ה' (החומטון) כדי לשמור על תורתו שלא ישכחנה. 21. הפנימיות. לדלתות הפנימיות - שדרך נכנסים לחדרים הפנימיים. 22. החיצוניות. לדלתות החיצונות - שדרך נכנסים לחדרים החיצונים. 23. בהי עיל. באיזה פתח יכנס כדי לפתוח את דלתות החדרים הפנימיים? ונמצא שהמפתחות הפנימיות בידו ללא תועלת. כך הלומד בלא יראת שמים, אינו חושש לשמור ולקיים את דברי התורה, ומה תועלת יש לו מכך שנמסרו לו מפתחות הפנימיות [התורה שלמד]. (רש"י). 24. מכריו רבי ינאי. על הלומד תורה ואין בו יראת שמים. 25. חבל על דלית ליה דרתא. חבל על מי שאין לו חצר. 26. ותרעא לדרתא עבד. ועושה שער לחצר. התורה אינה אלא שער להכנס דרכה ליראת שמים, ולכן צריך להקדים יראה לתורה (רש"י, יומא עב:). 27. במטותא מיניכו. בבקשה מכם. 28. לא תירתון תרתי גיהנם. אל תירשו גיהנם פעמיים.

ארחות

שער יראת-שמים

צדיקים

להיות יגעים ועמלים בתורה בעולם הזה ולא תקנימוה, ותירשו גיהנם כמותכם, ובחייכם לא נהניתם בעולמכם ²⁹מחמת טרח הלמוד, ובמותכם תאבדו ³⁰מעלמא דאתי.

ומאחר שאנו רואים שהכל תלוי ביראת שמים, וכל התורה ³¹אינה מועלת לאדם אלא ביראת שמים, והיא יתר שהכל תלוי בה, והיא לבדה עומדת לאדם לעולמי עולמים, וכן דוד זכרנו לברכה העיד: ³²"יראת ה' טהורה לעד" ³³עומדת לעד" (תהלים יט, י) וכן

ביאורים

29. מחמת טרח הלמוד. שעמלתם ויגעתם קשה בתורה. 30. מעלמא דאתי. מעולם הבא, בגלל שלא קיימתם את התורה מחמת שלא היה בכך יראת שמים. 31. אינה מועלת לאדם. בעוה"ז ובעוה"ב. 32. יראת ה' טהורה. ביאר הרד"ק וז"ל: הם הדברים שיעשה אותם בסתר, או בלי דעת אדם, כגון הגנבה והזיוף במדות והמשקולות, והם הדברים שכתוב בהם 'ויראת מאלהיך', והיראה [זו] טהורה מאין סיג, כי הדברים רעים שהם בגלוי ימנע אדם מעשותם מיראת בני אדם, והנה הכסף הוא אינו טהור כי יש בו סיגים [כיון שנמנע מלעשותם מפחד אדם ולא מפחד הבורא], אבל הדברים שהם בסתר וימנע אדם מלעשותם מיראת האל לבדו, היראה ההיא טהורה [נקיה], כי אין בו סיגים. וה'אבן עזרא' פירש, דקאי על מצוות לא-תעשה, כי הירא מן ה' אינו עובר על מצוותיו, ואומר 'טהורה' - כי היא מביאה טהרה לאדם שלא מתגבל במצוות ל"ת. 33. עומדת לעד. קיימת לעולם, לא כאותן מצוות שיש להם מקום וזמן (רד"ק). וה'אבן עזרא' פירש, שלא יתכן לעולם

שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשְּׁלֹם הַעֲדִיד וְאָמַר: ³⁴וְהָאֱלֹהִים עָשָׂה שִׁירָאוּ מִלְּפָנָיו" (קהלת ג, יד). וּבְתִיבָה: ³⁵טֹב מֵעֵט בִּירָאתָ ה', מֵאוֹצֵר רָב וּמְהוּמָה בּוֹ" (משלי טו, טז), לָכֵן יֵשׁ לַיָּדַע שֶׁיֵּשׁ שְׁלֹשָׁה מִיָּנִי יִרְאָה: הָאֲחֶת הִיא ³⁶יִרְאָה גְרוּעָה מְאֹד, כְּגוֹן אָדָם שֶׁאֵינוֹ יֵרָא מִלְּפָנֵי הָאֱלֹהִים, אֵךְ כְּשִׁיעָשָׂה שׁוֹם מַעֲשֵׂה טֹב הוּא עוֹשֶׂה מִפְּנֵי כֹחַ-אָדָם, שֶׁאֵם לֹא יַעֲשֶׂה הַמַּעֲשֵׂה הַטֹּב, הֵן בְּלִמּוּד, הֵן בְּצִדְקָה, הֵן בְּתַפְלָה, הֵן בְּכָל דָּבָר - ³⁷אֵז לֹא יֵאֱמִינוּ בּוֹ וַיִּבְזוּהוּ, אִם כֵּן ³⁸מִה שִׁיעָשָׂה אֵינוֹ אֱלֹא לְמַצָּא הֵן בְּעִינֵיהֶם. וְאִם אֵיזָה זֶה מִכּוֹן כֶּךָ כָּל יָמָיו,

ביאורים

שה' יתיר את האסור. ³⁴. והאלהים עשה שיראו מלפניו. כלומר, ה' ברא את העולם כדי שבני אדם יפחדו ממנו (מהרש"א, שבת לא:). כלומר, הקב"ה ברא את העולם בשביל האדם, שהוא הנברא היחיד שמסוגל להרגיש יראת הבורא, ומתוך כך לבטל את עצמיותו מפני השם, ולהגיע לקרבת ה' שהיא תכלית הבריאה (מהר"ל). ³⁵. טוב מעט ביראת ה' וגו'. יותר טוב מעט הון הבא ביראת ה' וביושר, מאשר אוצר רב ובו מהומה - קול בני אדם צועקים על העושק אשר בו - שנעשה האוצר מגזל וחמס (רש"י ומצו"ד). המלבי"ם פירש: טוב מעט ביראת ה' - המעט שיש לו להעני אחר שהוא עוסק ביראת ה' והולך מהלך השלמות, הוא טוב מן מי שיש לו אוצר רב אחר שנמצא בו מהומה, כי יהיה את נפשו ואשרו הרוחני. ³⁶. יראה גרועה מאד. שאיננה יראת שמים כלל אלא יראה מבני-אדם. ³⁷. אז לא יאמינו בו ויבזוהו. יחשב בעיניהם כאדם שאינו הגון, ולא יהיה להם אמון בו אף בדברים אחרים. ³⁸. מה שיעשה. בעסק המצוות.

ג. אז אחריתו עדי אובר, כיון שאין מחשבתו להקב"ה. יש לעיין, הרי שנינו (פסחים נ:): 'לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצוות אפילו שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה בא לשמה, ואין אמרו כאן שאם עושה המצוות מפני בני-אדם שיאמינו בו ולא יבזוהו - שאחריתו עדי אובר?

השני, הוא ירא מלפני האלהים, אך הוא ירא מלפניו

יש לומר עפ"ימ"כ ב"רוח חיים" (אבות ג, א) לפרש הא דאמרין "שמתוך שלא לשמה בא לשמה", רצה לומר שבעת לימודו שלא לשמה יהיה במחשבתו שהוא רק למדרגה כדי שיבוא מתוך כך לידי לשמה, ולא שילמוד כל ימיו שלא לשמה ח"ו [ר"ל, שמתחלת עסקו בתורה שלא לשמה צריך שתהיה מחשבתו ושאיתנו להגיע לידי לשמה, אלא שבינתיים יש לו קושי זמני ללמוד לשמה, ומסתייע בשלא לשמה שיקל לו לעמוד כנגד יצרו הרע, באופן כזה יבא אל לשמה, וקמ"ל שיותר להעזר בעבודה של שלא לשמה, למטרה זו - כדי לבוא ללימוד לשמה, (הסבא מקלם רש"י זצ"ל דייק זה ממה שאמרו "שמתוך" דמשמע שיעסוק שלא לשמה אשר על ידו יבא אל לשמה). אבל אם אין לו שום ענין ומטרה להגיע ל"לשמה", ע"ז לא אמרו לעסוק שלא לשמה], ובאופן זה שאין שאיתנו לבא אל לשמה על זה נאמר שאחריתו עדי אובר.

ועפ"י ביאר את המשנה במסכת אבות (א, יג): "הוא היה אומר נגיד שמא אבד שמיה ודלא מוסיף יסף", שר"ל: 'נגד שמא' - שלומד תמיד שלא לשמה, רק בשביל שימשך שמו בעולם ויקבל כבוד וכדומה, 'אבד שמיה' - סופו שיאבד ממנו גם שמו הראשון שהיה לו קודם הלימוד, ו'דלא מוסיף יסף' - היינו שאף שבשביל לעלות ולהגיע ללימוד לשמה מוכרחים לעלות קודם למדרגה הפחותה ממנה שהיא לימוד שלא לשמה, מכל מקום כל מי שנשאר על מדרגת שלא לשמה ואינו מוסיף לעלות למדרגה השניה שהיא הלימוד לשמה, 'יסיף' - ישכח כל תלמודו גם מה שלמד כבר.

ארחות שער יראת-שמים צדיקים עיונים

³⁹מחמת עניש גיהנם או שלא יבוא לְגַן עֵדֶן, וּמִתּוֹךְ כִּף יִתְחַזַּק בַּמַּעֲשֵׂה הַטּוֹב. וְזֶה הָאִישׁ, אֲפֹלוּ מְקִים כָּל הַתּוֹרָה בְּכוֹנֶנָה זֶה טוֹב הוּא, שְׂיֵהָא יֵרָא מִלְּפָנֵי הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא שְׂיִבְיָאֵהוּ לְמַשְׁפָּט, אֲךָ לֹא הִגִּיעַ לְעֵקֶר ⁴⁰הַטּוֹבָה, כִּי כָל כּוֹנְנֵתוֹ בַּעֲבוּדָתוֹ אֵינָה אֱלֹא לְטוֹבָת עַצְמוֹ, ^(ה')וְלֹא לְכַבּוֹד הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא.

ד. ולא לכבוד הקב"ה. הרמב"ם בסוף הלכות תשובה כתב כי יראת העונש היא דרגת הנשים והקטנים. ויש לעיין מדברי הרמב"ם בספר המצוות (מצוה ד') שכתב שיראת העונש זוהי מצות "את ה' אלקיך תירא", וז"ל: "להאמין יראתו יתעלה ולהפחד ממנו ולא יהיה ככופרים ההולכים בשרירות לבם ובקרי, אבל נירא

ביראת ענשו בכל עת, וזהו שאמרו את ה' א' תירא". בספר "עלי שור" (ח"א עמ' צו) כתב לבאר, כי הנה ביראת העונש עצמה ישנם שתי בחינות, אחת - בחינה של קטנות, אשר אליה הרמב"ם מתכוון בסוף הלכות תשובה, אך יש בה גם בחינה של יראת הרוממות - היא המתבארת במה שנאמר בספר המצוות. גם נשים וקטנים יראים יראת העונש, יראה זו הינה פחד ממאורעות הזמן, אשר למנוע אותן מוכן האדם לעשות את הכל, זוהי יראה של קטנות. אבל יראת הרוממות שביראת העונש היא "שלא נהיה ככופרים ההולכים בשרירות לב", יראה זו היא הפחד מאחריותו לפני ה' בעד כל מעשינו, בידיענו שאנו נשפטים על כל מעשה.

יראת העונש האמיתית היא - לתת כח לפמליה של מעלה, להבין ולהכיר, כי לה' השיפוט וההכרעה על מעשינו, ואין להמלט בשום

ביאורים

39. מחמת עניש גיהנם. ולא מחמת רוממותו יתברך. 40. הטובה. בכת"י: העבודה.

עיונים

תירוץ וכדו' ביום הדין והתוכחה, כי אין שוקלים אלא בדעתו של אל דעות, ובטלה שם דעתנו ושיטתנו! הרי גם יראת העונש - ראייה רוחנית היא. כל עוד ששקועים בשרירות לב - אינם רואים, ואכן זוהי המצוה ביראת העונש, לצאת משרירות הלב - ולראות!

ארחות שער יראת-שמים צדיקים עיונים

אבל השלישי, המרגלית הטובה, זהו **שִׁירָא מִפְּנֵי הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, לֹא מִפְּנֵי שׁוֹם דְּבָר בַּעֲוֹלָם, רַק שֶׁהוּא נִרְעָד מִלְּפָנָיו, וְכָל אֵיבָרָיו מִזְדַּעְזָעִים כּוֹכְרוֹ מְדָלָתוֹ וּגְבוּרָתוֹ.**

ועבור ⁴¹שִׁזָּה הַדָּבָר ⁴²עֲמֹק מְאֹד מְאֹד ⁴³לִפְנֵי בְנֵי-אָדָם לְהַבִּין, כִּי דֶרֶךְ בְּנֵי-אָדָם שְׁלֹא יַעֲשׂוּ מַעֲשֵׂיהֶם אִם לֹא יִקְוּ שְׂיִהְיֶה לָהֶם רוּחַ אוֹ לְהִרְחִיק הַנֶּזֶק מֵעֲלֵיהֶם, וְאִם אֵין אַחֵר מֵאֵלוֹ ⁴⁴אֵזוּ הַמַּעֲשֵׂה הַכָּל וְרִיק. וְעִבּוֹר שְׂזֹאת הַמְדַּרְגָּה הַשְּׁלִישִׁית ⁴⁵הִיא קִשְׁה לְהַשִּׁיג,

ביאורים

41. שזה הדבר. עבודה מאהבה ומיראת רוממותו יתברך. 42. עמוק. קשה. 43. לפני בני אדם להבין. ז"ל הרמב"ם (בהקדמה לפרק חלק): "שאין כל אדם משיג אותו, ואם השיגו - אינו מסכים בו בתחילת העניין (כלומר, בטרם שהתבונן בו), ואינו סובר שתהיה אמונה ברורה". כלומר: גם אינו יכול לשער בנפשו שאמונה כזאת תהא נכונה לעבוד תמיד ולהשתדל ללא תקוה לקבלת שכר, כשם שלא יתכן שהפועל יעבוד ויעמול כל היום ולערב לא יבוא על שכרו. 44. אז המעשה. שעושה נחשב בעיניו ללא תועלת. 45. היא קשה להשיג. ז"ל הרמב"ם (שם): "והיאך יאמר לבעל תורה: "עשה

⁴⁶לִכְן הִתִּירוּ לַעֲשׂוֹת הַמִּצְוֹת הַ. וְלִקְוֹת הַגְּמוּלָּה. כֹּתֵב הַחֹתֶם סוֹפֵר " (דְּרוֹשׁ לַפְּרֶשֶׁת נִצְבִּים) עַה"פ (דְּבָרִים ל, יט)

"הַעֲיִדוּתִי בְּכֶם הַיּוֹם אֶת הַשָּׁמַיִם וְגו' וּבַחֲרַת בַּחֲיִים", וְז"ל: וְלִכְאוּרָה יֵשׁ לְדַקְדֵּק, אִם יִהְיֶה מוֹנֵחַ לִפְנֵי אָדָם דְּבַר טוֹב וְרַע, לֹא שִׁיךְ לומר לוֹ שִׁבְחָר בְּטוֹב, גַּם בְּלֹא עֲצָתִי יִקַּח הַטּוֹב?

וְנִרְאֶה לִי דִהְרַמְבִּין ז"ל (וִיקְרָא יח, ד) אומר על הַכְּתוּב (שם, ה) "אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אוֹתָם הָאָדָם וְחֵי בָהֶם", דִּהְיִינוּ שֶׁ"עֵסֶק הַתּוֹרָה וְקִיּוֹם הַמִּצְוֹת יוֹכֵל הָאָדָם לִזְכּוֹת בְּמֵה שִׁירְצָה, אִם חַיִּים עוֹה"ז אֲהוּב לוֹ - יִזְכֶּה בָּהּ עַי" תּוֹרָה, [אִם לֹא שִׁישׁ מְנִיעָה, לַפְּרָקִים הַחֲטָא אוֹ שֶׁאֵר דְּבַר הַמַּעֲכָב, זֹלֶת זֶה תּוֹרָה מְבִיאָה לוֹ כֹּל מֵה שֶׁלְּבוֹ חֶפֶץ], וְאִם יִרְצֶה עוֹה"ב - יִזְכֶּה בַּתּוֹרָה, וְאִם כֹּל כּוֹוֶנְתּוֹ לְדַבְּקָה בּוֹ - אִזּוֹ יִבֹּא לִידֵי דִּיבּוּק שְׂכִינָה.

וְהִנֵּה בְּלֹתִי סִפֵּק אִם עֵיקָר כּוֹוֶנְתּוֹ לְדַבְּקָה בּוֹ, מִמִּילָא יִבֹּא לוֹ גַּם עוֹה"ז, כִּי הוּא צָרִיךְ לִהְיוֹת לְעַבְדוּת לְדַבְּקָה בּוֹ, וְעַל זֶה נֶאֱמַר (דְּבָרִים ד, ד) "וְאֵתָם הַדְּבָקִים בָּה' אֱלֹקֵיכֶם, חַיִּים כּוֹלֶכֶם הַיּוֹם", כְּלוּמָר גַּם כֹּל חַיִּי שְׁנֵי עוֹלָמוֹת תְּבִיאֵנוּ לוֹ. אֲבָל הַהִפְרֵשׁ בֵּין כּוֹוֶנְתּוֹ לַחַיִּי עוֹה"ז, אוֹ שִׁזְכֶּה לַחַיִּי עוֹה"ז מִכַּח דְּבִיקוּת ה', הוּא כִּי: מֵה שִׁזְכֶּה עַי" דְּבִיקוּת הַשֵּׁם - בְּטוֹחַ שֶׁלֹּא יִבֹּא עַי" עוֹשֵׁר זֶה שׁוֹם מִכְשׁוֹל לְבָנָיו מִמֶּנּוּ, אֲבָל אִם יִזְכֶּה לְעוֹשֵׁר זֶה מִחֲמַת שְׁעַבְדָּה וְלִמַּד תּוֹרָה בְּשִׁבִּיל עוֹה"ז, אִזּוֹ יוֹכֵל לִהְיוֹת שִׁמְצָא מִכְשׁוֹל מִמֶּנּוּ לְבָנָיו, וְכֵן הוּא בְּעוֹה"ה רֹבֵא דְעִלְמָא שְׁעִשִּׁירוֹת הוּא מִכְשׁוֹל לְבָנָיו.

וְלִכְן אָמַר הַכְּתוּב וּבַחֲרַת בַּחֲיִים, וּבִאִיזָה חַיִּים, בְּאוֹתוֹ חַיִּים שִׁיחָה בּוֹ "לִמְעַן תַּחֲיָה אֶתָה וְחֹרֶךְ", וְהִינֵנוּ "לֹאֲהַבָה אֶת ה'... וְלְדַבְּקָה בּוֹ", וְאוֹתוֹ חַיִּים שִׁתְּזַכֶּה מִן דְּבִיקוּת ה' יִהְיֶה "אוֹרֶךְ יָמֶיךָ לִשְׁבֹּת עַל הָאָדָמָה", לֹא יִהְיֶה שׁוֹם מִכְשׁוֹל בּוֹ. עַכ"ד.

בִּיאורִים

אֵלֶּה הַמַּעֲשִׂים! "וְלֹא תַעֲשֶׂה אוֹתָם!" לֹא לִירְאָה מֵעוֹשֵׁה הַשֵּׁם-יִתְבָּרֵךְ, וְלֹא לַתְּקוּת שֶׁכֵּר טוֹב מִמֶּנּוּ - זֶה דְּבַר קֶשֶׁה עַד מְאוּד (כְּלוּמָר, שֶׁאֵין הַדְּבָרִים מִתְקַבְּלִים עַל הַלֵּב) לִפִּי שֶׁאֵין כֹּל בְּנֵי-אָדָם מְשִׁיגִים אֶת־הָאֱמֶת עַד שִׁיחִיו כְּמוֹ אֲבָרָהָם אֲבִינוּ עַה"ה. ⁴⁶ לִכְן הִתִּירוּ לַעֲשׂוֹת הַמִּצְוֹת לִירְאָה הַעוֹשֵׁה וְלִקְוֹת

(עַי' רַמְבַּ"ם הַלְכוֹת תְּשׁוּבָה פ"י, ה"א) עַל-כֵּן ⁴⁷תִּמְצָא בְּרָכוֹת וְקִלְלוֹת בַּתּוֹרָה לְהַפְחִיד לִב הַקּוֹרֵא ⁴⁸בְּדֵי שִׁיעוּרָר לְבוֹ, כְּמוֹ שֶׁעוֹשִׂים לְנֶעֱר, עֲבוּר ⁴⁹שֶׁהוּא קָטָן בְּחִכְמָה, ⁵⁰לְעוֹרֵר לְבוֹ לִיתֵן לוֹ אֲגוּזִים וּפְרוֹת. וְנִמְצָא שֶׁהַנֶּעֱר אֵינוֹ לִוְיָד לְכַבֹּד הַתּוֹרָה, כִּי אֵינוֹ יוֹדֵעַ עֲרֻכָּה ⁵¹וְאֵינוֹ יוֹדֵעַ כְּלִמּוּדוֹ טוֹבָה, אֲלָא חוֹשֵׁב כְּלִמּוּד עָמָל וְיִגִּיעָה, וְהוּא עָמָל וְלִוְיָד בְּדֵי לְהַשִּׁיג הַפְּרוֹת, כְּמוֹ הַעוֹשֶׂה מְלָאכָה ⁵²שֶׁאֵינָה חֲשׂוֹבָה בְּעֵינָיו אֲלָא בְּשִׁבִּיל הַרְוַח שָׂבָה. אֲבָל אִם הָיוּ מְבַטְּיָחִים לְנֶעֱר קָטָן לֵאמֹר לוֹ: תִּלְמֵד וְאַתָּן לָךְ אִשָּׁה יָפָה, ⁵³אוֹ בֵּית, אוֹ תַּהֲרִיחַ מְלָךְ - אִזּוֹ לֹא יִלְמַד עֲבוּר

בִּיאורִים

הַגְּמוּלָּה. בְּכַת"י הַגִּי': "לִכְן הִתִּירוּ לַעֲשׂוֹת הַמִּצְוֹת לִירְאָה הַעוֹשֵׁה וְלַתְּקוּת הַגְּמוּלָּה". וּבְרַמְבַּ"ם (שם): "וְלִכְן הִתִּירוּ לַהֲמוֹן, כְּדֵי שִׁתִּישְׁבוּ עַל-אֲמוּנָתָם (כְּלוּמָר, שִׁתְּחַזְּקוּ בְּאֲמוּנָתָם עַי" הַרְגֵּל בְּקִיּוֹם הַמִּצְוֹת וּבְמַעֲשִׂים טוֹבִים), לַעֲשׂוֹת הַמִּצְוֹת - לַתְּקוּת שֶׁכֵּר, וְלִהְיוֹר מִן הָעֲבָרוֹת - מִירְאָת עוֹשֵׁה. וּמִזִּוּיִן אוֹתָם עַל-זֶה וּמִחֲזָקִים כּוֹוֶנְתָם (שְׁאוּמְרִים לָהֶם כִּי יֵשׁ שֶׁכֵּר לַפְּעוּלָתָם הַטּוֹבָה, וְעוֹשֵׁה עַל הָרַעָה) - עַד שִׁישִׁיג הַמִּשְׁיג וְיִדַּע הָאֱמֶת וְהַדֶּרֶךְ הַשְּׁלֵם מֵהוּ". ⁴⁷ תִּמְצָא. בַּתּוֹרָה. (כַּת"י). ⁴⁸ כְּדֵי שִׁיעוּרָר לְבוֹ. כְּדֵי שִׁיעֵלָה מוֹרָא עֲלָיו (כַּת"י). ⁴⁹ שֶׁהוּא קָטָן בְּחִכְמָה. וְשֶׁכֵּל חֲלַשׁ אֵינוֹ מִבִּין עֶרֶךְ הַטּוֹב (כַּת"י). ⁵⁰ לְעוֹרֵר לְבוֹ לִיתֵן לוֹ אֲגוּזִים וּפְרוֹת. עַל כֵּן הַמִּלְמַד לְנֶעֱר, צָרִיךְ לִיתֵן לוֹ אֲגוּזִים וּפְרוֹת כְּדֵי שִׁיעוּרָר לֵב הַנֶּעֱר לְלַמּוּד תּוֹרָה (כַּת"י). ⁵¹ וְאֵינוֹ יוֹדֵעַ כְּלִמּוּדוֹ טוֹבָה. וְאֵינוֹ מִבִּין שִׁישׁ בְּלִימּוּדוֹ טוֹבָה אַחֲרָת (כַּת"י). כְּלוּמָר, אֵינוֹ מִבִּין אֶת הַתּוֹעֵלָת שֶׁתִּצְמַח לוֹ בְּעֵתִיד מְלִימּוּדוֹ. ⁵² שֶׁאֵינָה חֲשׂוֹבָה. שֶׁאֵין מִלְּאָכָה חֲשׂוֹבָה (כַּת"י). ⁵³ אוֹ בֵּית, אוֹ עוֹשֵׁר גָּדוֹל (נוֹסֵף בְּכַת"י).

ו. אך תבקש האמת
לכבוד האמת. במסכת
אבות (א, ג) אומר
אנטיגנוס איש סוכו,
אל תהיו כעבדים
המשמשים את הרב על
מנת לקבל פרס. וידוע
מה שכתב הגר"א ז"ל,
שהלומד בשביל בוראו
שילוצם חן בעיניו, ויתן
לו שכר טוב בעולם
הבא, ג"כ נכלל בע"מ
לקבל פרס, אלא
לשמה הוא כאשר צונו
לשמור ולעשות, ולא
לשום פניה כלל עיי"ש.
ואף שידוע ששכר
העולם הבא עבור
מצוותיו הוא - צדיקים
יושבים ועטרותיהם
בראשיהם ונהנים מזיו
השכינה, מ"מ לדיעה
זו אינה נחשבת לע"מ
ח על עצמו, אלא משום
אלא ע"מ לקבל פרס,

אבל לידע את הפרס
- אדרבא ראוי לידע
ולהתעמק יותר ויותר.
(אור יהל' ח"א עמ'
מ"ב).

58. ונתלמד מעשה כפריות. התרגל לחיות כמו בן כפר במעשיו ובהנהגותיו.
59. לא חשש כל כך. לחפש ולדבוק כדי למצוא את מלכותו. 60. מי הוא אביו. והיכן הוא מולך. 61. איהו מלך הוא אביו. כלומר, כמה הוא גדול ובאיזו מדינה הוא מולך. 62. לא אהבתי בני אדם. לא אמינו לו שאני הילד שגנב מלפני שנים רבות. 63. ושלא אחריני. שולחני.

54. להעיר לב האדם. לעורר אותו ללמוד תורה ולעשות המצוות ולהתרחק
מן הרע. 55. בדברים שהוא מכיר ויודע שהם טובים. כלומר, על ידי
דברים שהם אהובים אצלו למיעוט שכלו. 56. להמשיך לבו. למשוך רצונו
ולהרגילו. 57. סוד הענין. שצריך ללמוד לשם שמים.

ארחות שער יראת-שמים צדיקים

עיונים

מבני ביתו שֶׁחִירוֹ סִימָנִים בְּגוּפוֹ, וְשָׁלַח עִמָּהֶם שָׂרִים וּבְגָדֵי מַלְכוּת לְהַבִּיא בָּנוּ אֶצְלוֹ. וּכְשֶׁבָּאוּ אֵלָיו וְרָאוּהוּ וְהִכִּירוּהוּ, וְהָרְאוּ לוֹ הַבְּגָדִים שֶׁל מַלְכוּת, אָז גָּבַה לְבֹ מֶלֶךְ. וְאַחֵר שֶׁהִלְבִּישׁוּהוּ וְהִרְבִּינוּהוּ עַל הַסּוּם אֲשֶׁר רָכַב בּוֹ הַמֶּלֶךְ, אָז יָדַע תִּקְפוֹ וּגְבוּרָתוֹ, וְהָיָה לוֹ לֵב מֶלֶךְ, וְגָבַה מֶלֶךְ מֶלֶךְ.

כָּךְ הָעֵינָיו: הַנִּשְׁמָה הִיא בֵּית מֶלֶךְ, ⁶⁴נִפְוָחָה בְּאָדָם מִכֶּסֶף

בשלמות המעותד, ואם ניח האדם שינצח בו החומר, הנה ישפל הגוף ותשפל נשמתו עמו, ויהיה אותו האדם בלתי הגון לשלמות ונדחה ממנו חס ושלום. ולאדם הזה יכולת להשפיל חומרו לפני שכלו ונשמתו, ולקנות שלמותו כמו שזכרנו. "עכ"ל.

ביאורים

64. ידע תקפו וגבורתו. שכן מלך הוא. 65. בת מלך. חלק אלוה-ה ממעל. 66. נפוחה באדם מכסף הכבוד. הקב"ה נפח אותה בנו ככתוב (בראשית ב, ז) "וייצר ה' אלוקים את האדם וגו' ויפח באפיו נשמת חיים". ואיתא בזוה"ק: "מאן דנפח מדלילה נפח". וכמו שאמרו במסכת ברכות (י). "מה הקב"ה טהור, אף הנשמה טהורה".

עיונים

ארחות שער יראת-שמים צדיקים

ת. ומבחינ גבורת האל ב"ה או ילכש מורא בלבו. כתב הרמח"ל (בדרך עץ חיים): "כי ידיעת האמת מחזקת הנשמה ומרחקת היצר ודאי, ואין דבר מחליש הנשמה לפני היצר כחסרון הידיעה, ואם היתה הידיעה רחבה ועומדת על לב בני מתנהגים הם ⁷¹במנהג שוה, ואומרים לה שֶׁהִיא נִבְרָאת מֵאוֹתוֹ שֶׁבָּרָא אוֹתָם, אָז הִיא מִתְעַלָּה יוֹתֵר וְיוֹתֵר. וְבַעֲת שֶׁמִּלְמָדִים אוֹתָהּ סוּד יַחֲוֵד הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא וְסוּד חֲכָמַת הַנִּשְׁמָה, אָז הִיא לוֹכֶשֶׁת בְּגָדֵי מַלְכוּת וְנִכְנָסֶת בְּסוּד הִירָאָה. וְגַם אֶפְלוּ אָדָם ⁷³שְׂאִינוּ יוֹדַע כָּל זֶה, ⁷⁴בְּשִׁחוּשׁ לְמַעַלָּה מֵעֵמֶק הַלֵּב, (ח)וּמִבְּחִין גְּבוּרַת הָאֵל

ביאורים

67. והובאה. הוכנסה. 68. ונמשכת. באופן טבעי. 69. אביה העליון. בכת": "אביה המלך העליון". 70. ובעת שמראים לה. בכת"י הגירסא: "ובעת שמלמדים אותה התורה, אז היא מתעוררת לחשוב למעלה, ובעת שמראים לה". 71. במנהג שוה. במתכונת קבועה ומסודרת, ללא שום שינוי. 72. מאותו שברא אותם. ע"י הקב"ה שברא את כל צבא השמים. 73. שאינו יודע כל זה. סוד יחוד הקב"ה וסוד חכמת הנשמה. 74. כשהושב למעלה. כשמתבונן על מה שלמעלה, דהיינו בצבא השמים.

ברוך הוא, ⁷⁵אז ילבש מורא בלבו, האדם לא היו חוטאים לעולם, אך לא היה אפילו היצר קרוב אליהם ושולט עליהם כמו שאינו שולט במלאכים". עכ"ל.

דְּכָתִיב: "שֵׁאוּ מְרוֹם עֵינֵיכֶם וּרְאוּ ⁷⁶מִי בְּרָא אֱלֹהִי, ⁷⁷הַמוֹצִיא בַמֶּסְפָּר

ומצאנו בדברי הנביאים ע"ה כמה הפליגו במעלת הידיעה את ה', אשר שמוה ראש לכל שלימות האדם, כמו (דה"א כח, ט) "ואתה שלמה בני דע את אלקי אביך ועבדהו בלב שלם ובנפש חפצה". "דע את אלקי אביך" היא הסיבה ל"ועבדהו בלב שלם". ושלמה ע"ה מלא את דבריו (משלי א, ז) "יראת ה' ראשית דעת", היינו שראשית הידיעה היא היראה את ה'.

בתוספות (מגילה כה). "הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים וכו' דהכל נגזר עליו חוץ מן היראה, כדכתיב וכו' כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי". היינו שלהגיע ליראת שמים מפורש דתלוי הוא ב"השכל וידוע אותי", ידיעת ה' באמת היא היראה ממנו יתברך, והיראה את ה' הוא הנקרא יודע את ה'.

ובמסכת ברכות (סג). אמרו: "דרש בר קפרא איזוהי פרשה קטנה שכל גופי תורה תלויין בה, בכל דרכיך דעהו והוא יישר ארחותיך", ופירש המהרש"א: "שכל גופי תורה תלויין בו", שנאמר בכל דרכיך דעהו כו', לא קאמר "זכרהו" אלא "דעהו" ידיעה אמיתית במציאותו ושהוא יכול ומשגיח בכל דרכיך לתת שכר טוב לצדיקים ולענוש רשעים, ומסיים והוא יישר ארחותיך ע"ד שאמרו בדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכים אותו והבא ליטרה מסייעין אותו.

ביאורים

75. אז ילבש מורא בלבו. ז"ל הרמב"ם (הל' יסודי התורה ד, יב): "בזמן שאדם מתבונן בדברים האלו ומכיר כל הברואים ממלאך וגלגל ואדם וכיוצא בו, ויראה חכמתו של הקב"ה בכל היצורים וכל הברואים, מוסיף אהבה למקום ותצמאה נפשו ויכמה בשרו לאהוב המקום ברוך הוא. ויירא ויפחד משפלותו ודלותו וקלותו..." 76. מי ברא אלה, את השמש את הירח ואת הכוכבים והמזלות הנראים במרום (מצ"ד). 77. המוציא במספר צבאם.

צָבָאָם, ⁷⁸לְכֹלֶם בְּשֵׁם יִקְרָא, ⁷⁹מְרֹב אוֹנִים וְאֻמִּין בַּח, ⁸⁰אִישׁ לֹא נִעְדָּר" (ישעיה מ, כו). וְגַם לֹא נָתַן הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא רִשּׁוֹת לְשׁוֹם אֲמָה בְּעוֹלָם ⁸¹לְסַפֵּר תְּהִלָּתוֹ ⁸²אֶלָּא לְיִשְׂרָאֵל, שְׁנֶאֱמַר: "עַם זֶה יִצְרֵנִי לִי, תְּהִלָּתִי יִסְפְּרוּ" (שם מ, כא). וּכְתִיב: "כִּי עַם קְדוֹשׁ אַתָּה לַה' אֱלֹהֶיךָ" (דברים י, ז), וּכְתִיב: "וְהָאֱמִירָה הַיּוֹם לְהִיּוֹת לוֹ" ⁸⁶לְעַם סִגְלָה" (שם כו, יח). וּכְתִיב: "וְלִתְתֶנָּה עֲלִיּוֹן עַל כָּל הַגּוֹיִם" (שם כו, יט). וְגַם לֹא לְשׁוֹם בְּרִיָּה נָתַן הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא ⁸⁷לְדַעַת אֶת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ אֶלָּא לְיִשְׂרָאֵל, דְּכָתִיב: "אַתָּה

ביאורים

הקב"ה מוציא כל ערב את כוכבי השמים לפי מספר. 78. לכולם בשם יקרא. וקורא לכל אחד בשמו [לפי תפקידו ותכונתו]. 79. מרוב אונים ואמין בח. מרוב העצמה והכח שיש לה'. 80. איש לא נעדר. אחד מהם אינו חסר ואינו נעלם, כי ה' מקיים אותם בכל רגע. 81. לספר תהלתו. לספר שבחיו ולהללו בעולם. 82. אלא לישראל. רק בן המלך יכול להתהדר בבגדי המלוכה. 83. יצרתי לי. בראתי את עם ישראל למען יספרו תהלתו. 84. כי עם קדוש וגו'. מובדל אתה לה' אלוהיך מכל העמים. בהמשך הפסוק נאמר: "בן בחר ה' אלקיך להיות לו לעם סגולה", ופירש הרמב"ן: "שאינו לך קצין שוטר ומושל מכל מלאכי מעלה, אבל אתה סגולת השם תחת ידו". 85. האמירך. הבדילך מכל העמים. או - שיבח אותך ופיאר אותך (רש"י שם ובחגיגה ג). 86. לעם סגולה. לעם חביב ויקר (תרגום). 87. לדעת. בהכרה ברורה ובאמונה שלימה. 88. אתה הראת. ביציאת מצרים, ובמעמד הר סיני שאז הראה ה' את כל רזי התורה וסודותיה. ורש"י כתב: כשנתן הקב"ה את התורה פתח להם שבעה רקיעים, וכשם שקרע את (הרקיעים) העליונים כך קרע את (הברואים) התחתונים (-כל עומק הארץ והימים), וראו שהוא יחידי.

ארחות שער יראת-שמים צדיקים

עיונים

הָרָאֶת לְדַעַת כִּי ה' הוּא הָאֱלֹהִים, אֵין עוֹד מִלְּבֹדוֹ" (שם ד, לה). וּבְתִיב: "וּמִי גִזִּיל גְּדוֹל אֲשֶׁר לוֹ חֲקִים וּמִשְׁפָּטִים צְדִיקִים" ⁸⁹ כָּכֵל הַתּוֹרָה הַזֹּאת" (שם ד, יח). וּבְתִיב: "אֵת ה' אֱלֹהֶיךָ" ⁹⁰ תִּירָא וְיָאֵתוּ תַעֲבֹד" (שם ו, יג).

וּמֵאֵלֶּיךָ הַפְּסוּקִים אָנוּ לְזִמְדִּים שְׁחִיבִים יִשְׂרָאֵל לִירְאָה אֵת הַשֵּׁם יִתְבָּרֵךְ, וְלַהֲתַעֲסֵק ⁹² בְּהִגְיוֹן תּוֹרָתוֹ וּלְחִים מִצְוֹתָיו, ^(ב) שְׁמִתוֹךְ יִרְאֵת ה' יִתְעַלֶּה יַעֲקֹב תאיר הגשמה אורה, אז תבין תורת ה'. וזהו 'אודיעה דברי', שהוא התורה, כאומרו (שמות כ, א) 'וידבר אלהים את כל הדברים וגו'".

ט. שמתוך יראת השם יתעלה יעסקו בתורה. 'ה'אור החיים' הק' (בספרו 'ראשון לציון') כתב שהבנת התורה שייך רק בהיות האדם ירא שמים. כן כתב על הפסוק (משלי א, כ) "תשובו לתוכחתי הנה אביעה לכם רוחי אודיעה דברי אתכם". וז"ל: "ואומרו 'אודיעה דברי אתכם', הוא על דרך 'ומגליל' לו רזי תורה' (אבות ו, א). כי הנה האדם בהכעיסו לבוראו ויצא מדרך הטוב, אין לו תורה, והרי היא לפניו כחזון הסתום, מה שאין כן בהיותו ירא שמים,

וכעין זה כתב ה'חזון איש' ('אמונה ובטחון' פ"ג אות כד): "אמנם אין תהלת בעל ההלכה הגונה אלא אם-כן קדמה לו יראתו לחכמתו, ואין

ביאורים

89. ככל התורה הזאת, אשר כל מצוותיה נכונים וישרים. 90. תירא. שלא תעברו על מצות לא תעשה (אבן עזרא). 91. ואתו תעבד. במצות עשה (שם). 92. בהגיון תורתו. בדיבור ובמחשבה [הגיון] הוא גם בלב, כמו 'והגיון לבי'.

ארחות שער יראת-שמים צדיקים

עיונים

חכמת התורה שרויה בלב אטום, כי עיקר טעמה בעדינות הנפש המתעלה למעלה מחמדת בני תמותה, והמשוטטת בעולמות עליונים, הטועמת טעם השתוקקות למקור החכמה, השואפת לתבונת אין קץ, המשעשעת בחיק החכמה, בחולת אהבה.

ואין חכם בתורה רק אחרי ההתמזגות של עיון השכל וטעם יראת חטא, כוס המזוג משני אלה הוא מנת חלקו של התלמיד-חכם כל הימים, וזה יין נסכו נצח. אמנם התורה והיראה כחומר וצורה המהוים יחד את הנמצא, וכל שלא קנה שלימות היראה אף ששכלו חד ומצוחצח בתולדתו לא יזכה לתורה שלימה, רק כל דרכו תחתית נפתולים ועיקשות, וכמו שאמרו דלא סלקא להו שמעתתא אליבא דהלכתא, ואור הפנימי המתלווה עם אור השכל לישר את כל ההדורים ולחדור אל נקודת האמת העדינה היא יראת ה' טהורה, ומי שחסר את היראה הוא חדול הרגש של עדינות הנפש וחסר טעם של זיו החכמה בת השמים, שכלו נעדר כח המבחין בין שקר לאמת וחכמתו נכזבה בכל פנותיה.

ועל זה נאמר ראשית חכמה יראת ה', שהיראה היא עומק הלב להבחין במתיקות זיו החכמה ונעימות התבונה, ובכל עיון של סוגית ההלכה משתתפת היראה להתמזג עם הדעת והתבונה, לשפשפה, ולצחצחה, להביט נכונה, לאהוב מישרים ואורות סגולות, ולהטש מעקשים ואמרי גלז. ואמרו 'במות (קט): האומר אין לו אלא תורה כו' אף תורה אין לו שנאמר 'ולמדתם ועשיתם' כל שישנו בעשיה ישנו בלמידה כל שאינו בעשיה אינו בלמידה, ובי"ד סי' רמ"ג ס"ג ת"ח המזלזל במצות ואין בו יראת שמים הרי הוא כקל שבציבור. ות"ח הנזכר כאן הוא על צורה החיצונית ששנה הרבה ושמש הרבה, אבל אין ספק שאין תורתו מחוורת ואין מסקנותיו אמת כיון שחסר לו קנין העיקרי של יראת שמים..."

ביאורים

93. ומתוך הגיון. ומתוך עסק הגיון (כת"י). 94. פירוש טעמיה. פרושה, טעמיה (כת"י).

והודושיה, ויתחכמו לדעת את השם יתברך, וכחו וגבורתו וגדלתו, ומעשיו הגדולים והנוראים והנפלאים, בדכתיב: "אמרו ⁹⁵לאלהים ⁹⁶מה נורא מעשיך" (תהלים סו, ג). וכתבי: ⁹⁷"לכו בנים שמעו לי, יראת ה' אלמדכם" (שם לד, יב). אין דבר בעולם שקול כנגד היראה, לא כסף ולא זהב ומרגליות וכל מטמונים - כלם הם כאין נגד יראת הקדוש ברוך הוא, כי "יראת ה' היא אוצר" (שעיהו לג ו). לכן ימהר לאצר כנגדו לכו דבר שהוא אוצר של ⁹⁹הקדוש ברוך הוא. וילמד אדם בעולם הזה כי כל אדם משתדל לאצר הטוב מה שיכול, ומי שיכול לאצר כמו המלכים וראי עושה בן. אם כן, מי הוא לא יאצר מה שאצר מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא.

יעתה אדיעך חכמת הנפש ורוח ונשמה, כדי

ביאורים

95. לאלקים. על אלקים. 96. מה נורא מעשיך. מה מאוד גדולים, נוראים ונפלאים כל אחד ממעשיך (רש"י ומצוד). 97. לכו בנים שמעו לי. הזדרזו תלמידי לשמוע לעצתי ולמוסרי. 98. אוצרו. של השם יתברך. 99. הקב"ה. הממליך כל מלכים (כת"י). 100. הנפש ורוח ונשמה כדי ליראה את הקב"ה. כלומר, שלשה חלקים אלו (נר"י) ישנם באדם וכל אחד מהם שוכן במקום אחר בגוף, ועלינו להכירם ולדעת לזהות אותם, כי לכל אחד מהם יש השפעה על יראת ה' שלנו.

ליראה את הקדוש ברוך הוא. הנפש ¹⁰¹היא הכבד, ¹⁰²כי הדם הוא הנפש. ¹⁰³והוא מתאוה לאכל ולשתות, וחושק ממשלה ותאוהה. לפי שהכבד מלא דם ¹⁰⁴ומתאוה לעדונים ולשעשועים, וזהו: "נפש שבעה ¹⁰⁵תבוס נפת" (משלי כו, ז). ¹⁰⁶הרוח הוא הלב, ומבקש שררה גדולה ¹⁰⁷ומלכות כלב בני אדם לרדף אחר הכבוד. על בן גאות הלב נקראת "גפנת הרוח", ¹⁰⁸והוא המגביה דעת בני אדם להשתרר ¹⁰⁹ולתגדל. הנשמה היא ¹¹⁰החכמה, והיא יושבת במוח ¹¹¹כמלך בגדוד, ¹¹²ודומה לכבוד בוראה, ¹¹³ומואסת בתענוגי בני אדם והכלי שעשועיהם,

ביאורים

101. היא הכבד. היא בכבד (כת"י). כלומר, הנפש החיונית משכנה בכבד שהוא יסוד הדם. 102. כי הדם הוא הנפש. בדם נמצא הנפש הנותן חיות לגוף הבהמי. 103. והוא מתאוה. והוא המתאוה (כת"י). מהנפש באות התאוות להנאות הגשמיות. 104. ומתאוה לעדונים ולשעשועים. בכת"י: ומתאוה להשביע לאדם בעדונים ותענוגים ושעשועים. 105. תבוס נפת. תרמוס ותמאס גם דברים מתוקים כנופת צופים (-דבש). מבואר שהנפש היא זאת המתאוה למאכלים ועדונים, אלא שכאשר היא שבעה - מואסת בהם. 106. הרוח הוא הלב ומבקש. הרוח היא בלב ומבקשת (כת"י). כלומר, בלב נמצאים הרצונות של האדם, והוא המפתה את האדם לרדוף אחר הכבוד ולהתגאות. 107. ומלכות בלב. בחכמת הנפש הגי': ומלבלבת בלב. 108. והוא המגביה דעת בני אדם. בכת"י: והיא המגבהת לב בני אדם. 109. ולהתגדל. בכת"י: נוסף: ולהתגאות. 110. החכמה. בעלת החכמה (כת"י). עד לחכמה האלוקית. 111. כמלך בגדוד. כמלך היושב בראש הגדוד. 112. ודומה לכבוד בוראה. בכת"י: נוסף: במקצת. 113. ומואסת

ארחות שער יראת-שמים צדיקים עיונים

¹¹⁴ וּמַחְכְּמַת וּמְשַׁכֶּלֶת דַּעַת, וְכָל מַחְשְׁבוֹתֶיהָ לַעֲבֹד לְהַקְדִּישׁ בְּרוּךְ הוּא בִּירְאָה, וּמַחְשְׁבַת מַה יִּהְיֶה בְּסוֹף בְּעַת שְׁיֻמוֹת הַגּוֹף וְיִכְלָה, ^(c) וְאִיךָ תִּשׁוּב ¹¹⁵ בְּטַהֲרָה לְמִי שֶׁבִּרְאָה וְהִכְנִיסָה לְגוֹף.

י. ואיך תשוב בטהרה למי שבראה והכניסה לגוף. במסכת שבת (קנב:): "תנו רבנן, 'הרוח תשוב אל האלקים אשר נתנה' (קהלת יב, ז) תנה לו כמו שנתנה לך בטהרה, אף אתה בטהרה. משל למלך בשר ודם שחלק בגדי מלכות לעבדיו. פקחין שבהן קיפלום והניחום בקופסא, טפשים שבהן הלכו ועשו בהן מלאכה. לימים ביקש המלך את כליו. פקחין שבהן החזירום לו כשהן מגוהצין, טפשיין שבהן החזירום לו כשהן מלוכלכין. שמח המלך לקראת פקחין, וכעס לקראת טפשיין. על הפקחין אמר: 'נתנו כלי לאוצר והם ילכו לבתיהם לשלום'. ועל הטפשיין אמר: 'כלי ינתנו לכובס והן יתחבשו בבית האסורים'. אף הקב"ה, על גופן של צדיקים אומר 'בוא שלום, ינחו על משכבותם', ועל נשמתן הוא אומר 'והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים'. על גופן של רשעים הוא אומר 'אין שלום אמר ה' לרשעים', ועל

ביאורים

בתענוגי בני אדם והבלי ששועיהם. כמו שדרשו חז"ל (מדרש קהלת ז, ו), "וז"ל: "וגם הנפש לא תמלא" (פירש רש"י: לא תשיג תאוותה, אע"פ שבעליה עמל להנותה) - משל למה הדבר דומה, לעירוני (-בן עיר, אזרח פשוט) שנשא בת מלך, אם יביא לה כל מה שבעולם, אינם חשובים לה כלום (אינה מחשיבה אותם ואינה מתפעלת מהם), לפי שהיא בת מלך. כך הנפש, אילו הבאת לה כל מעדני עולם, אינם כלום לה, למה? לפי שהיא מן העליונים".
114. וּמַחְכְּמַת וּמְשַׁכֶּלֶת דַּעַת. במסכת חגיגה (טז). אמרו: בשלשה דברים דומה האדם למלאכי השרת, ואחד מהם: "יש להם דעת כמלאכי השרת".
וביאר ב'עץ יוסף', שהכוונה בזה שיש לאדם דעת אמיתית להכרת קונו ועניני העולם, משא"כ בהמה אין לה דעת אלא ערמה דמיונית לצרכיה.
115. בְּטַהֲרָה. שלא נטמאה על ידי חטא.

ארחות שער יראת-שמים צדיקים עיונים

נשמתן הוא אומר 'ואת נפש אויביך יקלענה בתוך כף הקלע'".
ה'בן יהודע' (שם, ד"ה שחלק) ביאר את הנמשל על כוחות הנפש שניתנו לאדם שמהם השכלתו וחכמתו, והקופסא היא משל ליראת שמים, כמו שנאמר (ישעיה לג,

ארחות שער יראת-שמים צדיקים עיונים

הָאָדָם יֵשׁ לוֹ שְׁנֵי אֲדוֹנִים, וּכְמוֹתוֹ נַעֲשֶׂה חֲפָשִׁי מֵהֶם, שְׁנַאמְרוּ: ¹¹⁶ "קִטְן וְגִדּוּל שָׁם הוּא, ¹¹⁷ וְעֶבֶד חֲפָשִׁי מֵאֲדוֹנָיו" (איוב ג, יט). **שְׁנֵי הָאֲדוֹנִים הֵם רוּחַ וְנַפֶּשׁ, שֵׁהֶם הוֹשְׁכִים בְּתַעֲנוּגִים, וְלַהֲרֹבוֹת**

(ו' ראת ה' היא אוצרו' היינו שהיראה היא אוצר, ועל כך אמרו שהפקחים הניחו את בגדיהם בקופסא, כלומר שהשתמשו בכוחות הנפש שלהם רק לענייני יראת שמים בלבד ולא עשו בהם שימושים אחרים, אבל הטפשים הלכו ועשו בהם מלאכה, כלומר שהשתמשו בכוחות הנפש לתענוגות העולם הזה ולמילוי תאוותיהם.

בספר 'חכמה ומוסר' (ח"ב במאמר נא) הקשה, שאין המשל דומה לנמשל, כיון שבמשל בגדי המלכות לא ניתנו שיעשו בהם מלאכה, ולכן יכלו הפקחין להחזירם מגוהצים, אבל בנמשל - האדם לעמל יולד ומחמת כך נגרם לו שאינו יכול להחזיר את נשמתו כמו שניתנה?

ותירץ, שבאמת גם בנמשל שהוא הנשמה, אין הנשמה צריכה שיעבדו בה ויזכרו אותה, אלא היא עצמה מטבעה זכה ונקיה, וכל התורה והמצוות ניתנו לאדם רק כדי לשמרה בְּזִכְרוֹתָהּ, וממילא היא תימשך אל מקורה ותאהב את בוראה, שכן הוא הטבע שלה אחרי שמירת התורה להתחבר אל הקב"ה.

ביאורים

116. קִטְן וְגִדּוּל שָׁם הוּא. בקבר שוה הקטן להגדול ואין יתרון לזה על זה (מצו"ד). 117. וְעֶבֶד חֲפָשִׁי מֵאֲדוֹנָיו. ושם (-בקבר) נעשה העבד חפשי מאדוניו, כי לא יעבדנו עוד (שם). 118. חֲפָשִׁי מֵאֲדוֹנָיו. האדם בחייו הוא עבד ליצרו וליוצרו, ובשעה שהוא עושה רצון יוצרו הוא מכעים יצרו וכן להיפך, מת יצא לחירות (ילקו"ש).

ארחות שער יראת-שמים צדיקים

עיונים

מזון, ולאכל ולשתות, ולשנות ולעשות כל מחשבות הלב ומראה עיניו, ולדבר דברי הכלים ולהנות הגוף. והנשמה הופכת מחשבותיהם ואומרת: מה שנה לאדם ומה יתרון לו בכל עמלו שיעמל, וברגע אחד איננו והגוף בלה, ואז איזה חכמתו ויפיו. אם כן, אין טוב אלא לעבד את הקדוש ברוך הוא ולדבקה בו.¹²¹ והוא אומר בכה וזה אומר בכה.

החומריות... ונמצא שהוא מושם באמת בתוך המלחמה הזוהרית. וכן כתב שם (פ"א): "וכל מלחמה שהיא נגד נטיית הטבע מלחמה חזקה היא". אולם, נתנו לאדם כלים ואמצעים למלחמה זו: א. ידיעת האמת, כאמור בספר דרך עץ החיים (עמ' קלו): "ידיעת האמת מחזקת הנשמה ומרחקת ממנה היצר ודאי". ב. קיום המצוות, כאמור שם (עמ' קמג): "וכל מצוה שהוא

ביאורים

119. חכמתו ויפיו. חכמתו ומאכלו ויפיו (כת"י). 120. אלא לעבוד את הקב"ה ולדבקה בו. שדברים אלו נשארים לנצח ולא נאבדים במיתת האדם, כמו שאמרו במסכת אבות (ו, ט) "שבשעת פטירתו של אדם אין מליון לו לאדם לא כסף ולא זהב ולא אבנים טובות ומרגליות, אלא תורה ומעשים טובים בלבד". 121. ולדבקה בו. בכת"י נוסף: ולעשות דרכיו בלב שלם ובנפש חפצה. 122. זה אומר בכה וזה אומר בכה. וז"ל ה'חובת הלבבות'

עיונים

ארחות שער יראת-שמים צדיקים

עושה, הרי זו קריאה לקדושה לבוא ולשרות על חלק מן החלקים שבגוף המקביל למצוה ההיא, והרי נפדה החלק ההוא של הגוף, ושורה עליו הקדושה".¹²³ אם הנפש והרוח מתגברים, אז תחלש הנשמה ואין לה כח לעמוד בפניהם. על כן המתעסק באכילה ובשתיה לא יחכם לעולם. וכשנשמה מתגברת על הרוח והנפש, אז תפקחנה עיני הנשמה להבין חכמת העליונים. לכן צריכה הנשמה להתחילש הרוח אשר ממנו יוצאים הפעם והנאות, והנפש אשר היא בעלת התאוה.¹³⁰ וכשמתגברת

ביאורים

(שער 'חשבון הנפש' חשבון כה): "וכבר אמר אחד מן החכמים, כאשר לא יתחברו בכלי אחד המים והאש, כן לא תתחבר בלב המאמין אהבת העולם הזה ואהבת העולם הבא. ואמרו, העולם הזה והעולם הבא כשתי צורות, כאשר תרצה האחת מהן - תקצוף השנית" (כלומר, השניה המתקנאת בחברתה). 123. אם הנפש והרוח, שהם צד הגשמי - תולדות הגוף. 124. תחלש הנשמה. שהיא חלק הרוחני. 125. המתעסק באכילה. שעושה מכך עסק ועיקר. כלומר, כל מחשבתו הוא בתענוגים ועידונים כיצד לפתח עולם-הזה שלו. 126. לא יחכם לעולם. כי החכמה באה מהנשמה המשכלת והיא חלשה. 127. לעולם. מקניני התורה - "מיעוט תענוג" (אבות ו, ה). ש"אין דברי תורה מתקיימין... באלו שלומדים מתוך עידון ומתוך אכילה ושתיה, אלא במי שממית עצמו עליהן" (רמב"ם הלכות ת"ת ג, יב). הרי שאדם השקוע בתענוגות, אינו יכול לזכות לכתרה של תורה. 128. על הרוח והנפש. אז נחלשות התאוות וממילא מגיע האדם לדרגה גבוהה במדות ויראת שמים. 129. העליונים. בכת"י: העליונות. 130. וכשמתגברת וכו'. בכת"י ה': וכשמתגברת עליה הנשמה יבוא החכמה והענוה. ובכת"י

הַנֶּשְׁמָה בְּחֻמָּהּ, אִזְ תִּבְיָא ¹³¹ לְיָדֵי עֲנוּה.

גַּם לְפָהֳמָה יֵשׁ נֶפֶשׁ וְרוּחַ, כִּי הִפְהָמָה ¹³² מִתְאַוָּה וְכוּעָסֶת
כְּמוֹ אָדָם. אֲבָל הָאָדָם יֵשׁ לוֹ נֶשְׁמָה ¹³³ וְיִתְרָה,
¹³⁴ הַמְדַּפְרֶת וְהַמְפָּרֶת בֵּין אֲמַת לְשֹׁקֵר. וְנִשְׁמִימוֹת הַגּוֹף,
¹³⁶ אִזְ תָּמוּת נֶפֶשׁ הַתְּאוּה וְנֶפֶשׁ הָרוּחַ, וְנִשְׁאֲרֶת צוּרֶת
הַנֶּשְׁמָה הַעֲלִיזָה הַחֻמָּה שְׁאִינָה מֵתָה בְּמִיתַת הַגּוֹף,
שְׁנֵאמָר: ¹³⁷ "וְהָרוּחַ ¹³⁸ תָּשׁוּב אֶל הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר נָתַנָּה"

ביאורים

אוקוד"ר: וכשמתגברת הנשמה החכמה אז... ¹³¹. לידי ענוה. מכיון שהנשמה מתבוננת בבוראה אשר אין חקר לגדולתו וחכמתו ומצד שני היא רואה את שפלותה ואפסותה, ממילא תבוא לידי ענוה (עלי אורח). ¹³². מתאוה וכוּעֶסֶת. התאוה מגיע מהנפש והכעס מגיע מהרוח. ¹³³. יתרה. על הבהמה. ¹³⁴. המדברת. כמו שנאמר (בראשית ב, ז) "ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה". ותרגם אונקלוס "לרוח ממללא". ¹³⁵. והמכרת בין אמת לשקר. כי ההבדלה (בין האמת לשקר) באה מן הדעת והדעת היא מהנשמה ('עלי אורח'). לעיל (תחילת שער האמת) כתב רבנו: "הנשמה נבראת ממקום רוח הקודש, שנאמר 'ויפח באפיו נשמת חיים', ונחצבת ממקום טהרה ונבראת מזוהר העליון, מכסא הכבוד. ואין למעלה במקום קדש-הקדשים שקר, אלא הכל אמת, שנאמר 'וה' אלוקים אמת'... וכשאדם עוסק באמת, אז אין השקר דבק לאמת... ומי שהוא זוכה להתבונן בדברים אלו, איך הנשמות נחצבות ממקור האמת, יעשה כל עניינו באמת, ולא יכניס השקר במקום קדושת האמת". ¹³⁶. אז תמות נפש התאוה ונפש הרוח. כי הם תלויים בקיום הגוף. כמו שכתב רש"י (ויקרא יז, יא): "כי נפש הבשר של כל בריה - בדם היא תלויה". כלומר, שקיומה של הנפש אינו אלא בדם, ובהעדר הדם תיפסד הנפש (שפ"ח). ¹³⁷. והרוח. נשמת האדם. ¹³⁸. תשוב. לתת דין וחשבון.

יב. יקלענה בכף הקלע. בענין עונש כף הקלע מצאנו כמה ביאורים: א. ברש"י (שבת קנב: ד"ה לכוּבס) מבואר, שנשמת הרשע הולכת לגיהנם להזדכך שם, והוא מעונשי הגיהנם. ב. רבינו יונה (שע"ת ב, יח) כתב, שנפש הרשע בהיות כל תאוותיה לחיי העולם הזה, כאשר מת הרשע היא יורדת למטה אל הארץ שהיא מקום תאוותיה, ואז מעלים אותה למעלה אל מקום הדין והמשפט על ידי

(קהלת יב, ז) היא ¹³⁹ רוח החכמה. וכשֶׁאָדָם חוֹטֵא, מָתוּת ¹⁴⁰ נִשְׁמַת נֶפֶשׁוֹ ¹⁴¹ וְנִשְׁמַת רוּחוֹ, דְּכָתִיב: "הַנֶּפֶשׁ הַחַטָּאת הִיא תָּמוּת" (יחזקאל יח, כב). וְאָמַר מֹשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשְּׁלֹם אִישׁ הָאֱלֹהִים: "וְהֶאֱכַדְתִּי אֶת הַנֶּפֶשׁ הַהִיא מִקֶּרֶב עֲמֻהָ" (ויקרא כג, ל) שְׁמַע מִנִּי, קוֹרָא "נֶפֶשׁ" אוֹתָהּ שֶׁהִיא מֵתָה. וְלֵאחֲרַי מוֹת הָרֶשַׁע, הַנֶּשְׁמָה הַחֻמָּה ¹⁴² יִקְלַעְנָה בְּכָף הַקֶּלַע מִפְּנֵי שֶׁשְׁמִיעָה לְרוּחַ וְנֶפֶשׁ.

שיורקוה כמו אבן בכף הקלע, ולאחר מכן היא נמשכת בטבעה שוב לארץ ונופלת כפי שהאבן חוזרת ונופלת לארץ לאחר זריקתה. ג. המהרש"א (שבת שם ח"א ד"ה והיתה) כתב, שהכוונה לגלגול הנשמות, שנפשו של אדם שלא זכה בחייו חוזרת לעולם הזה וניתנת בגוף אחר יותר נקי כדי שתתכבס ותזדכך שם [עד שלש פעמים], וזהו שנקלעת בכף הקלע דהיינו שעוברת מגוף לגוף.

ביאורים

¹³⁹. רוח החכמה. הנשמה הנקראת כאן רוח. ¹⁴⁰. נשמת נפשו. היא הנפש המתאוה. ¹⁴¹. ונשמת רוחו. היא הרוח המשתררת. ¹⁴². יקלענה בכף הקלע. תהיה משוטטת נעה ונדא כהאבן הקלוע בכף הקלע (מצודת דוד). "יקלענה" - ענינו השלכה. 'בכף הקלע' - כלי העשוי כעין מקל ובראשו כעין כף ובו ניחו האבן הנזרק, ולזה קרוי כף הקלע (מצודת ציון).

ארחות שער יראת-שמים צדיקים

עיונים

¹⁴³ וְנִפְשׁ צָדִיק אֲשֶׁר הִנְשָׁמָה
הַעֲלִיזָה הַתְּחִיבָה עַל רוּחַ וְנִפְשׁ -
היא ¹⁴⁴ צְרוּרָה תַּחַת כֶּסֶּא הַכְּבוֹד.
וְהַכִּסִּי שֶׁשֶּׁמֶע לְרוּחַ וְנִפְשׁ,
¹⁴⁵ נִשְׁמָתוֹ הַכֶּרֶת תִּכְרֶת. וְהַחֲכָם

ד. באיי הים (שבת שם
ד"ה על) פירש, שלאחר
מוותם של הרשעים
נשמתם רוצה לעלות
למעלה לצור מחצבתה
כיון שאין לה מה
לעשות בשאול מטה
בהיותה חלק אלוה
ממעל, אבל חלקי הגוף
שהתקלקלו בחטאים מושכים אותה כלפי מטה שאינם ראויים לבוא
למעלה, והרי היא כאבן בכף הקלע שעולה מעלה ושוב נופלת למטה.
ה. במכתב מאלהו (ח"ב עמ' 62) ביאר, שמיתת האדם אינה משנה את מצבו
הפנימי, ומה שהתעניין בו בעולם הזה בחייו הוא ממשיך להיות דבוק בו
בדמיונו גם לאחר מותו. ולכן הרשעים שבחיים היו דבוקים אחר תאוות
העולם הזה, גם לאחר מיתתם חושקים בתאוות אלו, אך לא ימצאום בעולם
הבא, ולכן רעבונם יגדל לאין שיעור, וזה ידחפם לחפש אחריהם מקצה
העולם ועד קצהו מה שאין למצוא שם, ומלאכי החבלה שהם התאוות
בעצמם וכח הטומאה שבהן יריצו אותם הלאה והלאה בלא מנוח לחפש
תאוות אלו, וזו הקליעה ממקום למקום.
יג. נשמתו הכרת תכרת. בכתוב (ויקרא כג, ל) נאמר על עונש כרת

ביאורים

143. ונפש צדיק אשר. בכת"י: ולאחר שימות הצדיק אשר. 144. צרורה
תחת כסא הכבוד. במסכת שבת (קנב:): "תניא, רבי אליעזר אומר, נשמתן
של צדיקים גנוזות (לאחר מותם) תחת כסא הכבוד, שנאמר (שמואל-א'
כה, כט) 'והיתה נפש אדוני צרורה (קשורה) בצרור החיים את ה' אלוקי'."
משמע שתהיה כביכול עם הקב"ה בכסאו (עיין רש"י). הרמב"ם (בהלכות
תשובה ח, א-ג) מבאר שביטוי "צרור החיים" מרמז לחיים הנצחיים בעולם
הבא, שהשגתם היא השכר המעולה ביותר שאין למעלה ממנו, שבהם
מגיעה הנשמה להשגות גבוהות באמיתת הקב"ה, ובזאת מתענגת על ה'.
145. נשמתו הכרת תכרת. ויורדת לשאול, שנאמר 'מי יודע וגו' ורוח הבהמה

עיונים

ארחות שער יראת-שמים צדיקים

שֶׁשֶׁמֶע לְנִשְׁמָה הַעֲלִיזָה, שֶׁנִּפְחָה
לוֹ כֶּסֶּא הַכְּבוֹד, נִשְׁמָתוֹ תִּזְכָּה
¹⁴⁶ לְרַב טוֹב הַצָּפוֹן.

וְעֵתָה הִטָּה אֹזְנָה וְתִכֵּין וְתִדַּע,
¹⁴⁷ שֶׁהִנְשָׁמָה הִיא שְׂכוֹנָה
בְּלֵב, וְהוּא מוֹשֵׁב הִירָאָה, כִּי מִשָּׁם
תּוֹצְאוֹת הַמַּחֲשָׁבָה. וְהַמַּחֲשָׁבָה

ו'האבדתי את הנפש
ההיא מקרב עמה'. כתב
המלבי"ם (בביאורו על
הספרא): 'תפס הכתוב
לשון אבדה ללמד כי ה'
ברחמי חשב מחשבות
לכל תתכרת הנפש
בהחלט. כי יש הבדל
בין כריתה ובין אבדון,
שהכרת כורת את
העצם משרשו וקוצץ
הדבר עצמו, ואילו
המאביד הוא שינוי
מקומי בלבד, שהנפש
לאחר המיתה לא תעלה אל צרור החיים רק יורדת לגהנום, ובכל זאת אינה
נכרתת שם רק נאבדת לזמן מוגבל כמו שאמרו (עדויות פ"ב מ"י) משפט
רשעים בגיהנם שנים עשר חודש, וכל אובד מתבקש וכמו שנאמר (ישעיהו
כז, יג) 'ובאו האובדים בארץ אשור' וגו' וזהו שאמרו כאן 'לימד על הכרת
שאינו אלא אבדון' ורצונם לומר שאינה כריתה נצחית רק אבדון בשאול
ואבדון לשעתו עד יקבל עונשו.

ביאורים

היורדת למטה לארץ' (קהלת ג, כא), יקרא לנפש הרשע נפש הבהמה, מפני
שנמשכת אחר התאוה הגשמית כבהמה (שע"ת ב, יט). וכמו שבעולם הזה
רצה אחר תאוותיה כך גם לאחר המות תהיה רדופה לחפש תאוותיה אך לא
תמצאם. 146. לרב טוב הצפון. הגנוז ליראי ה' בעולם הבא, כנאמר (תהלים
לא, כ) 'מה רב טובך אשר צפנת ליראיך'. 147. שהנשמה היא שכונה בלב.
אין זה סתירה למה שכתב רבנו לעיל ש"הנשמה היא בעלת החכמה והיא
יושבת במח כמלך בגדוד..." כי באמת מקור המחשבות - מושב הנשמה
- הוא במוח, אבל התוצאות של המחשבות מתרחשות בלב, כי הלב הוא
מושב היראה.

מתרוממת ומתגדלת בחדרי הלב, כאשר יתרומומו גלי הים. הנשמה הורשת וחוקרת ומתבוננת בכל המעשים, והלב מושיט בחקמתו למרחוק וצופה בראיתו ענינים רבים, ¹⁴⁸ ברגע קטן ¹⁴⁹ מחשב הנה והנה ורין ושב מענין לענין.

הָאָדָם החכים והשקיל אותו צור עולמים, ולמד אותו חכמה ודעת. ובזאת החכמה זוכר האדם ¹⁵⁰ כל העובדות, ¹⁵¹ ורואה כל הנולדות. ובזאת החכמה עושה גלגלים ורחים לטחן כלי עמל. ובזאת החכמה עושה צבאות ¹⁵² ומעמיד חילים ¹⁵³ ומזרזם, ומצליח במלכותו, ומנהיג בממשלתו ¹⁵⁴ ותופש עמה. ובזאת החכמה פורש רשתות לעמקי מצולות ימים ונהרות, לצוד ציד דגים מעמקי תהומות. ובזאת החכמה יצוד חיות מדבריות,

ביאורים

148. ברגע קטן. ברגע אחד (כת"י). 149. מחשב הנה והנה וכו'. לעבור מקצה העולם לקצהו האחר על כנפי המחשבות. 150. כל העובדות. כל מה שהיה בעבר. 151. ורואה כל הנולדות. כמו שאמרו חז"ל (תמיד לב): "איזהו חכם הרואה את הנולד". ופירש המפרש: המבין מלבבו מה שעתידי להיות קורות שעתידיים לבא ונזהר מהן. 152. ומעמיד חיילים. מאמן אותם. 153. ומזרזם. בכת"י: "ומזרו חלוצים". הם המה ההולכים ראשונה במלחמה. 154. ותופש עמה. בכת"י: "ושופט עמו".

ובה ילכד עופות המעופפים בנבחי שמים. ¹⁵⁵ ובה יודע ומבין תחלואי הגוף ורפואתו ¹⁵⁶ לבקש הרפואות, ומבחין תועלת הסמים ¹⁵⁷ ונזקם, ומביר שרשים ועשבים ומיני הפרות, קרים וחמים, לחים ויבשים. ובה יודע להשקות את הגוף במרקחי הרפואות להעמידו על ¹⁵⁸ חזקתו.

וְהִנֵּה עיניכם רואות גדלת האדם וכבודו, אשר גדלו ונשא הקדוש ברוך הוא על כל היצורים, ^(י') והשליטו על כל

לו: "תוש קדמך", אדרבא, אחרון אחרון חביב?

ביאורים

155. ובה יודע. בכת"י הגירסא: "ובזאת החכמה יודע ומבין יסודות הגוף, קרייתו וחמימותו, לחלוחיתו ויבשתו, ובה יודע...". 156. לבקש הרפואות. ולבקש סמי הרפואות (כת"י). לחפש את אותם סמים המרפאים. 157. ונזקם. מבין ומבחין למה תרופה זו מועילה ולמה היא מזיקה. 158. חזקתו. מתכונתו ובריאותו.

עיונים

בספר הליקוטס "בית יצחק" מיישב קושיות אלו: פילוסופים וחוקרי הטבע חברו יחדיו כדי להתבונן בתולדות העולם וכל הנמצא בו. לאחר שהגיעו למסקנה שמכל יציר ומכל נוצר אשר תחת השמים יש לעולם צורך בו, עמדו לחקור מה התועלת שאנו - בני האדם - מביאים לעולם, והאם יש צורך בנו?

החלו הנאספים להתבונן בבריאת האדם ולא מצאו מהי התועלת שבאה על ידו לשאר חלקי הבריאה. להיפך, ככל שהוסיפו להתבונן מצאו שלא רק שאינו מועיל אלא גם מזיק ומקלקל, משחית ומחבל: מקצץ עצים, טובח ואוכל בהמות, חיות דגים ועופות; משחית ואוכל עשבים וצמחים ופרי העץ. כל מה שעושה אינו עושה אלא לצורך עצמו ולהנאתו והעולם יכול להתקיים גם בלעדיו.

לאחר עיון והעמקה גמרו אומרי שמן הסתם יש בבריאת האדם ענין גבוה ונעלה יותר מאשר לנמצאים בעולם הזה. מתוך כך הגיעו לאמונה בהשאת הנפש. (עיין בהקדמת הרמב"ם לסדר זרעים שכתב כי הקדמונים חקרו חקירה עצומה וכו' עיין שם. וכפי הנראה כוונתו למעשה הזה).

מסקנתם הנכונה מקובלת, כידוע, גם עלינו. אך בניגוד לחוקרים ופילוסופים איננו זקוקים לחקירות ולהוכחות לאמיתות ידיעה זו. יודעים אנו מתורתנו הקדושה וממאמרי חז"ל אשר לימדונו - שהעולם נברא בשביל התורה וישראל. כלומר, ה' יתברך ברא את עולמו עבור בני ישראל אשר יעבדו אותו בקיום התורה והמצוה, יליבשו על העולם הגשמי לבוש רוחני, ועל ידי זה יזכו לחיי העולם הבא.

כיצד? כאשר איש ישראל חורש את שדהו, זורע תבואה, קוצר, דש, זורה, טוחן, לש ואופה ומפריש חלה מן העיסה - בהפרשת החלה הוא מתקן ומקדש את כל המלאכות שעשה במלאכת הפת. הוא הדין בשוחט בהמה ומברך על השחיטה, אחר-כך מברך על האכילה, בזה הוא מקדש אכילתו, וכן בכל דבר. נמצא אם כן, שאינו מזיק ומקלקל, אלא אדרבא, מתקן ומקדש.

זוהי כוונת המדרש שבפתח דברינו: "אם זכה אדם" - כלומר אם עוסק הוא בתורה ובמצוות, אזי אומרים לו: "אתה קדמת לכל מעשה בראשית". דהיינו - בשבילך נברא העולם - לתקנם ולקדשם. אמנם

אדם היה "סוף מעשה" אך, "במחשבה - תחילה". אבל אם אין האדם עוסק במטרה שלשמה נברא, אומרים לו "יתוש קדמך" - כל מעשה בראשית ואפילו היתוש נבראו לפניך ואתה באת בגבולם לחבלם ולהשחיתם כגולן וכרוצח. היש פחיתות גדולה מזו? נמצאנו למדים שמעמדו ושליטתו של האדם בבריאה תלוי במעשיו!

בְּרִיּוֹת תַּתְּחַתּוֹנִים, וְאִין כֹּחַ בָּפֶה
לְסַפֵּר רֶב פַּעֲלוֹת אֲשֶׁר יַפְעַל הָאָדָם
בְּעוֹלָם הַתַּתְּחַתּוֹן. וְאֵף בְּעוֹלָם
הָעֲלִיּוֹן שׁוֹלַח הָאָדָם¹⁵⁹ תַּאֲוֹתוֹ,
וְיַעֲוֶף וְיִטּוֹם עַל כִּנְפֵי הַחֲכָמָה. אֵף
עַל פִּי שְׁגוּפוֹ הוֹלֵךְ בְּאַרְצוֹ כְּמוֹ
בְּהֵמוֹת וּשְׂרָצִים, נִשְׁמָתוֹ הוֹלֵכֶת
בְּעוֹלָם הָעֲלִיּוֹן מֵרֵב חֲכָמָה,
¹⁶⁰הִיא תַתְּבוֹנֵן וְיִדְעֶת חֲכָמָת
מִדָּע שֶׁבְּעֲלִיּוֹנִים, וְחֲכָמָת מִדָּע
שֶׁבְּרַקִּיעִים, וְחֲלוֹךְ הַכּוֹכָבִים
וְשַׁעֲוִיר קוֹמָתָם. אֵף עַל פִּי שְׁגוּף אָדָם קָטָן מְאֹד,
נִשְׁמָתוֹ גְּדוֹלָה וְרַחְבָּה יוֹתֵר מִן הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ, כִּי
יִדְעֶת רוּחָם וְגִבְיָהֶם, וְדַרְכֵי חֵמָה וּמִצְלוֹת וְכָל
חֲלוּקֵיהֶם - הַכֹּל נִכְנָם בְּנִשְׁמָתָהּ. וְכִיּוֹן שֶׁחֶבֶל כְּלוּל בָּהּ, אִם
כֵּן הִיא גְּדוֹלָה מִכֻּלָּם. שְׂאֵם לֹא כֵן לֹא הִיָּתָה יְכוּלָה
לְהַחֲזִיק אֶת הַכֹּל, כִּי אִי אֶפְשָׁר לְהַכְנִים מִי הֵימָּה בְּנֶאֱד
קָטָן.

ביאורים

159. תאווה, בכת"י: חכמתו. 160. היא, והיא (כת"י).

ארחות שער יראת-שמים צדיקים עיונים

וְעֵתָהּ בְּרֵאוֹתֵינוּ שֶׁהָאָדָם שׁוֹלֵט בְּחֻמָּתוֹ בִּשְׁנֵי עוֹלָמִים, בְּעוֹלָם הַתַּחְתּוֹן וּבְעוֹלָם הָעֲלִיוֹן, אִם בֶּן רְאוּי לְכָל אָדָם לְחַשֵּׁב וּלְהִתְבּוֹנֵן: ¹⁶¹לָמָּה הוֹרִיעוּ הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא כָּל זֹאת? אֵין זֶה כִּי אִם לְחַשְׁבִּיל לְעֵבְדוֹ בְּלֵב שָׁלֵם, כִּי כְּשֶׁמֵּבִין וּמְפִיר הַנִּפְלְאוֹת הַגְּדוֹלִים וְהַנּוֹרָאִים, אֹז ^(ט)רְאוּי לְהַכְנִיעַ עַצְמוֹ וּלְשַׁעֲבֵד הַגּוֹף לַנִּשְׁמָה. כִּי כָּל

טו. ראוי להכניע עצמו ולשעבד הגוף לנשמה. כתב הטור (ה"ד בשו"ע או"ח סי' רלא ס"א): "בכל מה שיהנה בעולם הזה, לא יכוין להנאתו אלא לעבודת הבורא יתברך, כדכתיב (משלי ג, ו) 'בכל דרכיך דעהו', ואמרו חכמים (אבות פ"ב מ"ב) 'כל מעשיך יהיו לשם שמים', שאפילו דברים של רשות, כגון האכילה והשתיה וההליכה וההישיבה וההקמה והתשמיש והשיחה

וכל צרכי גופך יהיו כולם לעבודת בוראך או לדבר הגורם עבודתו. שאפילו היה צמא ורעב, אם אכל ושתה להנאתו אינו משובח, אלא יתכוין שיאכל ושתה כפי חיותו, לעבוד את בוראו. וכן אפילו לישב בסוד ישרים ולעמוד במקום צדיקים ולילך בעצת תמימים, אם עשה להנאת עצמו להשלים חפצו ותאותו, אינו משובח, אלא אם כן עשה לשם שמים. וכן בשכיבה, אין צריך לומר שבזמן שיכול לעסוק בתורה ובמצוות לא יתגרה בשינה לענג עצמו, אלא אפילו בזמן שהוא יגע וצריך לישן כדי לנוח מייגעו, אם עשה להנאת גופו אינו משובח, אלא יתכוון לתת שינה לעיניו ולגופו מנוחה לצורך הבריאות שלא תיטרף דעתו בתורה מחמת מניעת השינה... כללו של דבר, חייב אדם לשום עיניו ולבו על דרכיו ולשקול כל מעשיו במאזני שכלו,

ביאורים

161. למה הוריעו הקב"ה כל זאת. למה נתן הקב"ה הנשמה את היכולת לדעת ולהשיג את כל הנעשה בעליונים ובתחתונים.

עיונים ארחות שער יראת-שמים צדיקים עיונים

וכשרואה דבר שיביא לידי עבודת הבורא יתברך יעשהו, ואם לאו לא יעשהו, ומי שנוהג כן, עובד את בוראו תמיד". עכ"ל. וכתב המ"ב (שם סק"ה) בשם הח"א (כלל א' ס"א): וראיתי לאנשי מעשה שקודם אכילה היו אומרים 'הנני רוצה לאכול ולשתות כדי שאהיה בריא וחזק לעבודת השם יתברך'.

הַחֻמּוֹת הַגְּדוֹלוֹת הָאֵלוּ הֵן מִן הַנִּשְׁמָה וְלֹא מִן הַגּוֹף, ^(טז)כִּי הַנִּשְׁמָה מְנַהֶגֶת אֶת הַגּוֹף, כְּמוֹ אָדָם ¹⁶²רוֹכֵב עַל סוּס וּמְנַהִיג אוֹתוֹ וּמְחַפְּכוֹ לְכָל צֶדֶד נְשִׁירָצָה; אִם בֶּן הַפּוֹס טָפֵל לְאָדָם, ¹⁶³וְאֵין הָאָדָם טָפֵל לְפּוֹס. לָכֵן אוֹי וְאֵבּוֹי לְאוֹתָם הַמְּשַׁעֲבָדִים הַנִּשְׁמָה לַגּוֹף, ¹⁶⁴וּמְכַנְיָעִים הָעֵקֶר תַּחַת יַד הַטָּפֵל. ¹⁶⁵זֶה יוֹכֵל לְדַעַת:

ובכה"ח (סי' רלא סק"ח) כתב בשם החיד"א: דנכון לאדם להרגיל עצמו לפני כל מעשה רשות שעושה (וכ"ש במעשה מצוה דאורייתא או דרבנן) לומר שעושה דבר זה לעשות נחת רוח לבורא יתברך וכו', והוא סגולה גדולה שלא תשרה הסט"א על המעשה ההוא ויעיל להצלחה.

טז. כי הנשמה מנהגת את הגוף. במסכת ברכות (סא:): איתא: צדיקים יצר טוב שופטם, רשעים יצר הרע שופטם. וצריך להבין 'משפטים' הללו מאי

ביאורים

162. רוכב על סוס ומנהיג. בכת"י: רוכב על סוס ורסנו בידו ומנהיג. 163. ואין האדם טפל לסוס. בכת"י נוסף: "כך הנשמה מנהגת הגוף והנשמה עיקר והגוף טפל". 164. ומכניעים העיקר תחת יד הטפל. משעבדים את הנשמה לצרכי הגוף, וכמו שאמרו חז"ל (ב"ר לד, יא) "הרשעים הם ברשות לבם, אבל הצדיקים לבם ברשותם". 165. זה יוכל לדעת. בכת"י: "זה יוכל כל אדם לדעת". כלומר, כל מי שיתבונן וירצה להבין, יראה בברור שהשמש, הירח והכוכבים נבראו למען הנשמה ולא למען הגוף.

אחר אשר העולם העליון משמש לעולם התחתון, כגון השמש והירח והכוכבים, בודאי ובכרו אין זה להנאת הגוף שיהנה בהנאת עולם זה, ¹⁶⁶ כי אין בו ממש, והוא עפר רמה ותולעה, ומזמן לפגעים ומוכן למוות. והשמש והירח והכוכבים הם זכים וצלולים, ואיך יתכן זה ¹⁶⁷ שאותו הענין הגדול ישמש לגוף הפלה המדלדל? אך הנשמה שהיא צלולה וזכה, ומנשא עד שחקים ומעלה מהם, וגדולה יותר מן השמים והארץ, ¹⁶⁸ כי בה נכנסת ידיעת שמים וארץ והיא מקפת אותם, באמת זוהי

היא? הלא המשפט לאלקים הוא. וכתב בספר 'מעלות התורה' (לר"א אחי הגר"א, עמ' יט) בשם הגר"א, ששופטן היינו מנהיגם, והכי פרושו: צדיקים יצר טוב שופטם, רצה לומר מנהיגם, שכל הנהגותיו על פי יצר טוב, הרשעים יצר הרע שופטם, שכל הנהגותיו על פי יצר הרע, ובינונים זה וזה מנהיגם. לכן צריך להתבונן ולשקול דעתו על כל מה שחפץ לעשות, אם הוא מצד היצר טוב, אם הוא מצד היצר הרע, ואם יבין שהוא מצד היצר הרע ירגיז עליו ויעשה נגד עצתו.

סברה וראיה גדולה ששמים וארץ נבראו לצרכה של נשמה ולשמש לה. והיא תתבונן ותבחיין: "מי אני, אישך

שמים וארץ נבראו ¹⁶⁹ לצרכי, אין זה כי אם להשתעבד להקדוש ברוך הוא, להבין נפלאותיו ולהללו ולשבחו!" ¹⁷⁰ ולולי התורה כדי לצרף וללכך נשמת האדם, ¹⁷¹ מה צריך יש לו בעולם? וכי זו סברה, שהעולם נברא להנאת הגוף אל ¹⁷² האפל והשפל.

ועתה בראותנו שהאדם נבחר מכל היצורים מרב חכמתו ורב פעלותיו, כי כל היצורים משעבדים לאדם, ויש בו כח ללמד חכמה ולהבין הפסודות העמקים, ¹⁷³ רזי עולם התחתון והעליון - זהו סימן מבהק לאדם שתהא נפשו צרורה בצרור החיים, אם הוא מקים את התורה. משל למה הדבר דומה? למלך שהכנים עבדיו בחדרי חדרים, והראה להם אוצרותיו ומרגליות וכל גנזיו, והמשילם והשליטם על כל ¹⁷⁴ זה, וגלה להם סודיו, והזהירם שיהיו עמו באמונה,

ביאורים

169. לצרכי. למעני. 170. ולולי התורה. בכת"י נוסף: שיעשה האדם. רצוני לומר, כי רק בעזרת התורה יכול האדם לעזור לנשמתו להשאר זכה ונקיה ולמלא את תפקידה. 171. מה צורך יש לו בעולם. בכת"י: מה צורך יש בעולם. 172. האפל והשפל. בכת"י נוסף: "הלא הגוף כלה ואין בו ממש". 173. רזי עולם התחתון והעליון. בכת"י: ולהבין רזי עולם התחתון ולהשכיל רזי עולם העליון. 174. זה. בכת"י ה': אוצרו. בכת"י אוק': ארצו.

ביאורים

166. כי. כי הגוף (כת"י). 167. שאותו ענין הגדול. צבא השמים. 168. כי בה נכנסת ידיעת וכו'. כי היא מכילה את הידע וההבנה על השמים והארץ.

¹⁷⁵ וְאֵן יִתֵּן לָהֶם טוֹבָה גְּדוֹלָה וַיִּנְשֵׂא
אוֹתָם כַּפְּלֵי כַּפְּלִים יוֹתֵר מִמָּה
שֶׁהָיוּ עַד עַכְשָׁיו. וְזֶה יִהְיֶה לָהֶם
¹⁷⁶ לְאוֹתוֹ: שֶׁגָּלָה לָהֶם סוּדוּתָיו
וְאוֹצְרוֹתָיו, וְהַמְשִׁילָם עַל ¹⁷⁷ אֲרִצּוֹ
בְּאַמָּת, בְּזֶה יִבְחִינוּ שֶׁהַמֶּלֶךְ אוֹמֵר
אַמָּת. כִּךְ הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא הִרְאָה
לְאָדָם גְּדֻלּוֹ וְתַפְאֲרָתוֹ, וְגָלָה לוֹ
¹⁷⁸ סוּדָיו מַעְלִיּוֹנִים וְתַחְתּוֹנִים,
וְהַמְשִׁילוֹ עַל כָּל - בְּיָדָיו בְּזֶה יִבְחִין
רַב גְּדֻלָּתוֹ לְעֵתִיד, אִם יִזְהַר בְּעִבּוּדַת
הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא.

גַּם יֵשׁ רְאִיָּה גְּדוֹלָה שֶׁהַנֶּשֶׁמָּה
בָּאָה מִלְּמַעְלָה, כִּי אָנוּ רוֹאִים
שֶׁכָּל אָדָם ^(י) אֵין לוֹ דִּי בְּמָה שֵׁשׁ
לוֹ, אֶלָּא לְעוֹלָם מִבְּקֵשׁ מַעְלָה יִתְרָה מִמַּעְלָתוֹ. אִם יֵשׁ לוֹ

ביאורים

¹⁷⁵. ואז יתן. בכת"י: ואם יעשו כן אז יתן. ¹⁷⁶. לאות. לסימן שהמלך אוהבם ושהוא דובר אמת. ¹⁷⁷. ארצו. בכת"י: אוצרו. ¹⁷⁸. סודיו. סודות הבריאה.

אֶלָּף - חוֹמֵד אֲלֵפִים, אִם הוּא שֶׁר
בְּמִדְיָנָה זֶה - מִבְּקֵשׁ לְהִיּוֹת מוֹשֵׁל
בְּמִדְיָנָה אַחֲרָת. ¹⁷⁹ וְאֵין לָךְ מֶלֶךְ אוֹ
שֶׁר שְׂאִין מִבְּקֵשׁ ¹⁸⁰ מַעְלָה יִתְרָה
מִמַּעְלָתוֹ. וְזֹאת בָּאָה מִחֲמַת
¹⁸¹ שְׂאִין הַנֶּשֶׁמָּה מִתְּדַבְּקֵת ¹⁸² לְאֵלוֹ
הַטּוֹבוֹת, אֶבֶל הִיא מִתְאַוָּה לְעוֹלָם
¹⁸³ לְמַעְלֹת ¹⁸⁴ יוֹתֵר גְּדוֹלוֹת, ^(י) כִּי

הוא, כי לא נברא האדם למען חיי העולם הזה, כי אם לעבוד את בוראו, יוצר נשמתו, וכח הצמאון הגדול ניתן בקרבו בשביל עבודת הבורא יתברך, למען יוסיף אומץ בעבודתו יתברך שמו... וכשזוכה ומתקרב לתורה הקדושה וצמאה נפשו לאלקים, זוכה על ידי צמאון זה לאושר האמיתי לעולמי עד. אבל כשבוחר בתענוגי העולם הזה, והיא היא העושר שלו - הצמאון עושה את שלו להתאוות יותר ויותר, ונמצא קרח מכאן ומכאן, כי השלימות הנצחי אינו רוצה להשיג, והנאות העולם הזה אינם יכולים להשביע רצונו ('חיי עולם' ח"א פ"ד).

יח. כי היא עליזונה על כל הברואים. ולכן הנפש בטבעה אינה רואה סיפוק בהבלי תענוגי עולם הזה, ומשתוקקת להתדבק לרם ונעלה מרום וקדוש,

ביאורים

¹⁷⁹. ואין לך מלך או שר. בכת"י: ואין לך אדם, לא מלך ולא שר. ¹⁸⁰. מעלה יתרה ממעלתו. בכת"י: "מעלות יתרות על מעלותיו". כלומר, כל אדם שואף תמיד להגיע למעלה גבוהה יותר. ¹⁸¹. שאין הנשמה. שהיא כולה רוחנית. ¹⁸². לאלו הטובות. הגשמייות שהם הנאות עולם הזה. ¹⁸³. למעלות יותר גדולות. בכת"י: לעולם הבא. ¹⁸⁴. יותר גדולות. שהן רוחניות במהותן.

ארחות שער יראת-שמים צדיקים עיונים

היא עליונה על כל הברואים.
וְעַל כֵּן הָאָדָם הוֹלֵךְ¹⁸⁵ **בְּקוֹמָה**
זְקוּפָה¹⁸⁶ **עֲבוֹר הַנִּשְׁמָה, וַיִּשְׁאַר**
 [אלא שלא הוטבע בה להשיג בכוחות טבעיים מהו מרום וקדוש - וכל זה למען תהיה הבחירה בידו - כי אם בעיון השכל ובסייעתא דשמיא ישיגוהו]. ואכן תשוקה זו לרוחניות וקדושה, מעידה בנו שתכלית בריאתנו הוא לעבודת השם יתברך א-ל חי צורינו יוצרינו, והנפש לא תמלא ולא תמצא מנוח, אלא בהתדבקה באביה שבשמים יתברך שמו, כי ממנו יתברך שמו נאצלה, והוא מחוללה ויוצרה (שם, פ"ה).
 יט. ועל כן האדם הולך בקומה זקופה עבור הנשמה. כתב בספר 'חיי עולם' (ח"ב פ"ב): "אכן, אף על פי שגם העופות הולכים על שתיים, מ"מ גופם כפוף ושטוח, [שבטנם כלפי הארץ כשאר בעלי חיים], כי על כן אינם אלא בעלי חיים, אבל האדם מבחר היצורים, עשאוה הקב"ה שילך בקומה זקופה, לרום חשיבותו. כמו שכתב בספר הישר לרבינו תם ז"ל (פ"א), כי הוא האדם מיועד לגדולות, לעבוד ליוצרו, והוא תכלית כל הבריאה כולה, וכדתנן בסוף קידושין (פב.), שהבעלי חיים נבראו לשמש את האדם, ואדם נברא לשמש את קונו. עיי"ש".

[וז"ל ספר הישר לר"ת (פ"א): "צריך שיהיה האדם בקומה זקופה כדי להיות יתרון בינו ובין הבהמה, ועוד כי הנשמה אשר בקרבו היא עליונה ואצולה מן השמים ותמשכהו לפאת מקורה ועל כן תעמידהו בקומה זקופה, והבהמה מפני אשר נפשה מן העפר תמשכנה לארץ ותלך כפופה].

ביאורים

185. בקומה זקופה. כי נשמתו שואפת למעלה! כל מגמת הנשמה תמיד לעלות מעלה יותר ויותר, ולכן היא מושכת אתה את הגוף כלפי מעלה. וגם יש בזה תזכורת לאדם, שכל מגמתו תהיה לכיוון מעלה. ('עלי אורח').
 186. עבור הנשמה. כלומר בגלל נשמתו שהיא דומה למלאכים. כמו שאמרו במסכת חגיגה (טז.): ששה דברים נאמרו בבני אדם שלשה כמלאכי השרת וכו' ומהלכין בקומה זקופה כמלאכי השרת.

עיונים

ארחות שער יראת-שמים צדיקים עיונים

הַבְּרִיּוֹת הוֹלְכִים¹⁸⁷ **עַל גְּחוֹנָם**
וּכְפוּפִים.
וְעֲבוֹר שֶׁהַנִּשְׁמָה בָּאָה מִלְּמַעְלָה
מִכַּפָּא הַכְּבוֹד, עַל כֵּן
הַגּוֹף שֶׁהִיא שְׂרוּיָה בּוֹ יֵשׁ בּוֹ דְּמִיּוֹן
שֶׁל כָּל הָעוֹלָם, וְעַל כֵּן נִקְרָא הָאָדָם
"עוֹלָם קָטָן".¹⁸⁸ **הַנִּשְׁמָה הִיא**
 כ. הנשמה היא דומה לבוראה. במסכת ברכות (י.) אמרו: "הני חמשה 'ברכי נפשי' כנגד מי אמרן דוד? לא אמרן אלא כנגד הקב"ה וכנגד נשמה: מה הקב"ה מלא כל העולם אף נשמה מלאה את כל הגוף. מה הקב"ה רואה ואינו נראה אף הנשמה רואה ואינה נראית. מה הקב"ה זן את כל העולם כולו אף הנשמה זנה את כל הגוף. מה הקב"ה טהור אף נשמה טהורה. מה הקב"ה יושב בחדרי חדרים אף נשמה יושבת בחדרי חדרים. יבוא מי שיש בו חמשה דברים הללו וישבח למי שיש בו חמשה דברים הללו".
 חמשת הפסוקים האלו [שנאמר שם 'ברכי נפשי'] אמרם דוד כנגד חמש תכונות אלוהיות המצויות גם בנשמת האדם. פסוקים אלו מלמדים שקשר ה' אל העולם נמשל לקשר הנשמה אל גוף האדם (עיין בנפש החיים, שער ב, ה, שהאריך בזה). עם זאת, ברור שאין כוונת הגמרא לומר שתכונות האדם דומים ממש - בשום צד - לתכונות ה', שכן כתוב (ישעיהו מ, יח): "ואל-מי תדמיון אֵל!" אלא כוונת הגמרא לומר שיש להם קצת דמיון בחמש תכונות אלו. הגמרא משתמשת בדוגמא של קשר הנשמה עם הגוף כמשל לקשר של ה' עם העולם מפני הסיבה הבאה: כשם שהדרך היחידה להכיר את נשמת האדם היא מתוך קשרה אל הגוף החומרי - אף שהנשמה היא רק יצירה של

ביאורים

187. על גחונם וכפופים. על בטנם וראשם כפוף למטה לארץ. 188. הנשמה היא דומה לבוראה. והיא ממלאת את כל הגוף כמו שהבורא מלא כל הארץ כבודו.

ארחות שער יראת-שמים צדיקים

עיונים

דומה לבוראה, ¹⁸⁹ והגוף דומה לעולם התחתון והעליון.

וְעֵתָה שָׁמַע חֲכָמָה מִפְּלָאָה. כְּמוֹ שְׁהֶאֱלֹהִים עֲלִיּוֹן, וּמוֹשֵׁל עַל הָאָדָם וְעַל כָּל הָעוֹלָם לְמַעַלָּה וּלְמַטָּה - בֵּין הָאָדָם, כָּל עֵת שִׁיעֲשֶׂה רִצּוֹן בּוֹרְאוֹ. כִּי לְמֹשֶׁה עֲלִיּוֹ הַשָּׁלוֹם אָמַר הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּמַעֲשֵׂה הָעֶגְלָה: "הֲרַף מִמֶּנִּי" ¹⁹¹ וְאֶשְׁמִידֵם וְגו' (רברים ט, יד), וּבְמַעֲשֵׂה קֶרַח בְּלֶעֶה הָאָרֶץ אוֹתָם

וְאֵת כָּל אֲשֶׁר לָהֶם ¹⁹² עַל פִּי (במדבר טז, כח). וְאֵלֶיהוּ זְכוּר לְטוֹב נִשְׁבַּע שֶׁלֹּא יִהְיֶה טַל וּמָטָר כִּי אִם לְפִי דְבָרוֹ (מל"א ז, א), ¹⁹³ וְהוֹרִיד הָאֵשׁ, וְהָרַג נְבִיאֵי הַבַּעַל, וְהַחֲחִיה

ביאורים

189. והגוף דומה לעולם התחתון והעליון. שיש בו כל מה שמצוי בעליונים ובתחתונים כמו שמבאר רבנו לקמן. 190. רצון בוראו. בכת"י נוסף: אז הוא מושל. 191. ואשמידם. בכת"י נוסף: שתלה היכולת בידו". הראה בזה שיש בכוחו של משה למחות בידו - על ידי תפלה - כנגד הפורענות (רש"י בעין יעקב ברכות לב.). 192. על פיו. של משה שצויה על האדמה לפעור את פיה ולבלוע את קרח ועדתו. 193. והוריד האש. מן השמים (כת"י). על מזבח ה',

עיונים

ארחות שער יראת-שמים צדיקים

כא. וכן כל הקדושים שהיו בארץ היו מושלים למעלה ולמטה ברצון הקב"ה כשעושיין רצונו. כתב בספר החינוך (מצוה תקמ"ו): "ואמנם יהיו קצת מבני אדם אשר המלך חפץ ביקרם לרוב חסידותם ודבקות נפשם בדרכיו ברוך הוא, המה החסידים הגדולים אשר מעולם אנשי השם כמו האבות הגדולים והקדושים והרבה מן הבנים שהיו אחריהם כמו דניאל חנניה מישאל ועזריה ודומיהם, שמסר האל הטבע בידיהם, ובתחלתם היה הטבע אדון עליהם, ובסופן לגדול התעלות נפשם נהפוך הוא שיהיו הם אדונים על הטבע, כאשר ידענו (בראשית רבה פל"ח אות י"ג) באברהם אבינו שהפילוהו בכבשן האש ולא הוזק, וארבעת החסידים הנזכרים ששמו אותם לגו אתון נורא יקידתא ושער ראשיהון לא איתחרך". עכ"ל.

ידוע הכלל שכתב ה"אור החיים" הק' (שמות יד, כז), דהנה חז"ל (שמות רבה פכ"א) אמרו כי כאשר רצה משה לבקוע את הים, אמר לו הים: אין אני נבקע מפניך, כיוון שאני נבראתי ביום השלישי, ואתה נבראת ביום השישי! עד שנטה ה' ימינו לימין משה ונבקע הים. לעומת זאת, במסכת חולין (ז). מסופר על רבי פנחס בן יאיר שהלך לפדות שבויים, וכשהגיע אל נהר גינאי - ביקש לעבור בו. אמר לו: גינאי חלוק לי מימין ואעבור בך! הנהר לא הסכים, ואף טען טענה על כך, עיי"ש. אמר לו רפב"י: חלוק, ואם לאו, גוזרני עליך שלא יעברו בך מים לעולם! חלק לו. ובנוסף לכך, מספרת הגמרא שנחלק הנהר גם לאלו שנתלוו אל רפב"י בדרכו. והקשה האוה"ח הק' מדוע נבקע הנהר לרפב"י, ואילו למשה רבינו לא רצה הים להבקע, עד שעזר לו הקב"ה?

מבאר האוה"ח הק': כאשר ברא ה' את העולם, עשה תנאי עם כל הבריא, שתהיה כפופה לתורה ועמליה ולעשות כל אשר יגזרו עליה, וממשלתם

ביאורים

ע"י תפילתו. 194. המת. בן האלמנה (מלכים א' יז, יז-כד). 195. להיות פי שנים ברוחו. שתשרה על אלישע הנבואה במעלה כפולה על מה ששרתה

ארחות שער יראת-שמים צדיקים

שֶׁהָיוּ בְּאֶרֶץ, הָיוּ מוֹשְׁלִים לְמַעַלָּה
וּלְמַטָּה בְּרִצּוֹן הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא
196 כְּשֶׁעוֹשִׁין רְצוֹנוֹ. לָכֵן תִּזְהַר
שֶׁתִּקְנִים תּוֹרוֹתַי חֻקֹּתַי וּמִצְוֹתַי,
כְּדִי שֶׁתִּזְכֶּה לָרֹב טוֹב הַצָּפוֹן.

וּכְמוֹ שֶׁהָאֱלֹהִים יוֹדֵעַ וּמִכֵּין
197 אַחֲזוֹר וְקָרַם, כֵּן הָאָדָם
שֶׁנֶּתֶן לוֹ הָאֱלֹהִים חֻקָּמָה. וּכְמוֹ
שֶׁמִּסְפִּיק הָאֱלֹהִים וְנוֹתֵן לָהֶם לְכָל
בֶּשֶׂר, 198 כֵּן הָאָדָם מְכַלְכֵּל בְּנֵי בֵיתוֹ,
וּמְשָׁרְתוֹ וּבְהִמָּתוֹ. וּכְמוֹ שֶׁהָאֱלֹהִים
מִשְׁלֵם גְּמוּל טוֹב וָרַע, כֵּן הָאָדָם.
וּכְמוֹ שֶׁהָאֱלֹהִים עוֹשֶׂה בְּנֵי הָעוֹלָם
וּמוֹסְדוֹת הָאָרֶץ וְנִטִּית הָרִקִּיעַ

הים ממנו".

ביאורים

עליהם כממשלת
הבורא ב"ה, לכן
תמצא שצדיקים
שלטו בשמים, בארץ,
בכוכבים, בשמש,
ובירח. והנה, בזמן
יציאת מצרים עדיין
לא קבלו בני ישראל
את התורה, וכיון שלא
היה למשה את כח
התורה, לכן לא היה
יכול להכריח את הים
להבקע, אבל לרפב"י
כבר היתה זכות
התורה, לכן נבקע
הנהר מפניו. ומסיים
האזהרה "ח הק' "ולזה
כל צדיק וצדיק
שיעמוד אחר קבלת
התורה יביא בידו
שטר חוב א' לכופו
ליחלק לפניו, ותמצא
שכשלא רצה ליחלק
לרפב"י ולהמתלווה
עמו רצה לקנסו ופחד

על אליהו (מצודת דוד). 196. כשעושים רצונו. ונעשה רצונם.
197. אחור וקדם. מה שהיה ומה שיהיה. 198. כן האדם. בכת"י: נוסף: וכמו
שהאלוקים מבין טוב ורע, כן האדם.

ארחות

שער יראת-שמים

צדיקים

וּמִקְנָה יָמִים, כֵּן גַּם הָאָדָם עֲשׂוֹי לְכָנוּת וּלְיִסּוֹד 199 וּלְקָרוֹת
200 וּלְחֻקוֹת וּלְהוֹרִיעַ וּלְהַצְמִיחַ וּלְנַטֵּעַ וּלְעֲשׂוֹת כָּל דָּבָר;
אֲךָ בִּיגִיעָה וּתְלָאָה, וְחַפֵּל בְּרִצּוֹן הַבּוֹרָא. וּכְמוֹ שֶׁאֵין כָּל
בְּרִיָּה יְכוּלָּה לְרַאוֹת אֶת הָאֱלֹהִים, כֵּךְ אֵין יְכַלֵּת לְשׁוֹם
בְּרִיָּה 201 לְרַאוֹת אֶת הַנִּשְׁמָה. וּכְמוֹ שֶׁהָאֱלֹהִים יוֹדֵעַ
עֲתִידוֹת, כֵּךְ גַּם הָאָדָם, בָּעֵת אֲשֶׁר יִנָּח רֹחוֹ וְגוֹפוֹ
מִלְּעֶסֶק בְּעַמְל צְרָכָיו, וְיִנָּח וְיִשְׁקַט רוּחַ הַחַיִּים מִלְּהִתְעַסֵּק
בְּצָרְכֵי הַגּוּף, אֲזִי יִרְאֶה בְּחִלּוּמוֹתָיו עֲתִידוֹת, וְיִרְאֶה רוּחוֹת
הַמֵּתִים, וּמִקּוֹמוֹת שְׁלֵא רָאָה, וּבְנֵי אָדָם שְׁלֵא רָאָה,
וּדְבָרִים 202 וְתַמוּנוֹת גְּדוּלוֹת, מֶה שֶׁהוּא אֵינוֹ יְכוּל לְרַאוֹת
בְּשָׂהוּא עַר. וּכְמוֹ שֶׁאֵין בְּרִיָּה בְּעוֹלָם שִׁינְדֻעַת סִתְרֵי
הָאֱלֹהִים, כֵּךְ אֵין בְּרִיָּה בְּכֵנִי אָדָם שִׁינְדֻעַת סִתְרֵי מַחְשָׁבוֹת
לֵב הָאָדָם, כִּי אִם הָאֱלֹהִים לְבָדּוֹ, כְּפִתּוּב: "ה' יוֹדֵעַ
מַחְשָׁבוֹת אָדָם" (תהלים צד, יא). וְכָרֵב דְּבָרִים יְדֻמָּה הָאָדָם
מַעַט מִזְעַר לְאֱלֹהִים.

ביאורים

199. ולקרות. לשון תקרה, בדומה מעט מזעיר לה' שנאמר עליו (תהלים
קד, ג) "המקרה במים עליותיו", שעושה לשמים תקרה ע"י המים.
200. ולהקוות. לכנס ולקבץ מים למקום אחד, מלשון "יקוו המים"
(בראשית א, ט). 201. לראות את הנשמה. בכת"י: לראות את הנשמה, לא
בחייו ולא במותו, אפילו בשעת יציאתה מן הגוף. 202. ותמונות גדולות.
בכת"י: ותמהונים גדולים.

לְפִי מַעַט חֶכֶם וְקָצֵר חַיִּים שְׁנָתָן
לֹא הָאֱלֹהִים, ^(כב) הוֹסִיף
הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא יֵצֵר הָרַע
²⁰³ לְטוֹבָתוֹ ²⁰⁴ וּלְרַעְתּוֹ: כְּדִי לְבַחֲנוּ
וּלְנִסּוּתוֹ בֵּין טוֹב וּבֵין רָע, וּכְדִי
²⁰⁵ לְהַתְנָאוֹת, לְבָנוֹת וּלְנַמֵּץ, וּלְהִרְס
וּלְעַקֵּר נְטוּעַ, וּלְהַרְג וּלְיַסֵּר, לְצַבֵּר
הוֹן, לְהַלְחֵם, ²⁰⁶ לְמַשֵּׁל, ²⁰⁷ וּלְשַׁלֵּל,
²⁰⁸ וּלְקַצֵּץ עַד מָאֵד. וְאִם לֹא הָיָה

כב. הוסיף הקב"ה יצר הרע לטובתו. כתב ה"מסילת ישרים" (פ"א): "והנה שמו הקב"ה לאדם במקום שרבים בו המרחיקים אותו ממנו יתברך, והם הם התאוות החמריות, אשר אם ימשך אחריהן - הנה הוא מתרחק והולך מן הטוב האמיתי. ונמצא שהוא מושם באמת בתוך המלחמה החזקה, כי כל עניני העולם, בין לטוב בין לרע, הנה הם נסיונות לאדם: העוני מצד אחד והעושר מצד אחד... השלוה מצד אחד והיסורין מצד אחד, עד שנמצאת המלחמה אליו פנים ואחור. ואם יהיה לבן-חיל וינצח המלחמה מכל הצדדין, הוא יהיה האדם השלם אשר יזכה לידבק בבוראו, ויצא מן הפרוודור הזה ויכנס בטרקלין לאור באור החיים. וכפי השיעור אשר כבש את יצרו ותאוותיו ונתרחק מן המרחיקים אותו מהטוב ונשתדל לידבק בו - כן ישיגהו וישמח בו." עכ"ד.

ביאורים

203. לטובתו. כדי שיקבל שכר אם יצליח במלחמה נגד היצר המפתהו לעשיית הרע, וגם כדי שישתמש עם יצרו הרע לטוב, כי ע"י יצר הקנאה וכח התאוה אדם מתחתן ומוליד ובונה וכמש"כ רבנו בהמשך דבריו. 204. ולרעתו. כי על ידו הוא נכשל בעבירות. 205. להתנאות. לייפות את צורת חייו בעולם. 206. למשול. על אחרים או על מדינות אחרות. 207. ולשלוט. שלל. 208. ולקצץ עד מאד. לכעוס עד להשחית ('עלי אורח').

²⁰⁹ הַיֵּצֵר הָרַע, בְּשִׁבִּיל אֵימַת הַמּוֹת לֹא הָיָה עוֹסֵק בְּפָרְיָהּ
וּרְכִיבָהּ, וְלֹא הָיָה ²¹⁰ בּוֹנֶה בְּנִין, וְלֹא הָיָה מְתַאֲוֶה לְקָנוֹת
²¹¹ מְקָנָה וְקִנְיָן, וְלֹא הָיָה נוֹטֵעַ, וְלֹא הָיָה זורֵעַ, כִּי הָיָה
אוֹמֵר בְּלִבּוֹ: "מֵאַחֵר שְׁנַגְזָרָה גְּזֵרַת הַמּוֹת, ²¹² מָה לִּי לַעֲמֹל
לְאַחֵר?" וְהָיָה כָּל הָעוֹלָם נֹאכֵד וְנִהְרָס. וְהַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ
הוּא לֹא בָּרָא הָעוֹלָם מִיָּמִי בְּרֵאשִׁית ²¹³ כִּי אִם לְהַבְנוֹת
²¹⁴ וּלְהַתְנַהֵּג בְּרַחֲמָיו הָרַבִּים עַל יְדֵי בְנֵי אָדָם. וְאִם יִתְגַּבֵּר
בַּיֵּצֵר הַטּוֹב לְכַבֵּשׁ אֶת יֵצֵר הָרַע שֶׁלֹּא יַחֲטֵא לְפָנָיו יוֹצְרוֹ,
²¹⁵ כִּי יִשְׁתַּמֵּשׁ בַּיֵּצֵר הָרַע ²¹⁶ לַעֲשׂוֹת הַכֹּל בִּירְאַת הַשֵּׁם
בְּרוּךְ הוּא, בְּלֹא עוֹזֵן וְפֹשֵׁעַ, זֶה הוּא טוֹבָתוֹ, אֲשֶׁרִּיו וְאֲשֶׁרִּי
יִלְדָּתוֹ.

ביאורים

209. בשביל אימת המות. משום פחד המות שעתידי לבוא עליו. 210. בונה בנין. לצרכו כדי לגור בו. 211. מקנה וקנין. רכוש. ולא היה נושא ונותן כדי להרוויח ממון. 212. מה לי לעמול לאחר. שמא אמות טרם אהנה מכל עמלי. 213. כי אם להבנות. כנאמר (ישעיה מה, יח) "לא תוהו בראה [את הארץ, אלא] לשבת יצרה". כלומר, לא ברא הקב"ה את הארץ על מנת שתהא ריקנית ושממה אלא כדי שתהא מיושבת. 214. ולהתנהג. ולהתנהל. 215. כי. רק (כת"י). 216. לעשות הכל ביראת השם. היות והמצוות שהם ישובו של עולם נעשות על ידי כח התאוה או מדת הקנאה שבאות מן היצר, לכך צריך האדם להיות בזהירות כפולה ומכופלת, שכל מעשיו יהיו לשם שמים, וכמ"ש "בכל דרכיך דעהו והוא יישר אורחותיך", וזהו מה שדרשו חז"ל "ואהבת את ה' אלוקיך בכל לבבך" - בשני יצריך. פירוש, שגם ביצרו הרע יעבוד את הבורא יתברך וכמו שביאר רבנו ('עלי אורח').

וּבְכֹמוֹ שֶׁהָאֲדָם ²¹⁷דְּוֹמָה מַעֲט מְזַעֵיר לְאַלְהִים, בֵּן בְּנֵין
גּוֹפֹה דְּוֹמָה לְכָל הָעוֹלָם: עָשָׂה לוֹ גְּלָגֻלַת הָרָאשׁ,
בְּמוֹ רִקִּיעַ הַשָּׁמַיִם שֶׁעַל הָרִקִּיעַ הַזֶּה. עָשָׂה לוֹ תַקְרָה
הָעֲלִיזָה שֶׁל פֶּה, וְנִטְוְעוֹת בֶּה שְׁנַיִם ²¹⁸וּמִלְתַּעוֹת, בְּדַמוֹת
הָרִקִּיעַ הַזֶּה שֶׁעֲלִינוּ. וּבְמוֹ שֶׁמִּבְדִּיל הָרִקִּיעַ הַזֶּה שֶׁעֲלִינוּ
בֵּין מַיִם הָעֲלִיּוֹנִים לַמַּיִם הַתַּחְתּוֹנִים, בֵּן גַּם הַתַּקְרָה
הָעֲלִיזָה שֶׁל פֶּה מִבְדִּילָה בֵּין הַלַּחָה שֶׁל הַפֶּה וּבֵין הַלַּחָה
שֶׁבְּרָאשׁ וּבֵין הַלַּחָה שֶׁבְּקֶרוֹם הָעֲלִיּוֹן. וּבְמוֹ שֶׁהָאֲלֹהִים
שֶׁבֶן שְׂכִינָתוֹ הַקְדוּשָׁה בְּשָׁמַיִם הָעֲלִיּוֹנִים, ²¹⁹שֶׁתַּקְרָה עַל
הַמַּיִם, בְּדַבְתִּיב: ²²⁰"הַתַּקְרָה בְּמַיִם עֲלִיּוֹתָיו" (תהלים קד,
ג), בֵּן שֶׁבֶן אֶת רוּחַ נְשָׁמַת חַיִּים וְהַדְעָה וְהַבִּינָה בְּקֶרוֹם
הַמֹּחַ שֶׁל רֹאשׁ הַתַּקְרָה עַל הַמַּיִם וְעַל הַלַּחָה.

ביאורים

217. דומה. בכוחות נשמתו. 218. ומלתעות. השניים הטוחנות הגדולות.
219. שקרה על המים. השמים העליונים הם כתקרה למים העליונים שמתחתיהם. 220. המקרה במים עליותי. המים העליונים פרושים מעל הרקיע שמתחתיו, כתקרה לעליה (מ'צודות דוד' תהלים קד, ג). בתחילת הבריאה היתה כל הארץ מכוסה במים, וביום השני של הבריאה הבדיל ה' את המים באמצעם על ידי הרקיע שנפרש באמצעם, כפי שנאמר (בראשית א, ו) 'ואומר אלוקים יהי רקיע בתוך המים ויהי מבדיל בין מים למים'. המים העליונים הנמצאים מעל לרקיע אינם מונחים על הרקיע אלא עומדים ותלויים באויר (רש"י, בראשית שם) ומשמשים כתקרה לרקיע.

וַיִּרְאֵהוּ וְהָבֵן הָאֵמֶת, כִּי אִם יִקְרַע קְרוֹם הַמֶּלֶךְ אִו יִנָּקֵב, מִיַּד יָמוֹת הָאָדָם, עַל אֲשֶׁר בּוֹ שׂוֹכֵן רוּחַ חַיִּים.

וּכְמוֹ שֶׁשֶּׁכֶּן הָאֵל יִתְבָּרַךְ שִׁכְנִיתוֹ הַקְּדוּשָׁה ²²¹ בַּמַּעֲרָב, בֶּן שָׁכֵן אֶת הַמֶּלֶךְ אַחֲרֵי הָרֹאשׁ עַל הָאֲזִינִים, וְשָׁכֵן אֶת רוּחַ חַיִּים עַל הַמֶּלֶךְ. וּכְמוֹ שֶׁמִּתְקַיֵּם כָּל הָעוֹלָם וּמִתְנַהֵג בְּכַח אֵל אֶחָד, כִּךָּ מִתְנַהֵג כָּל הַגּוֹף בְּכַח רוּחַ חַיִּים אֶחָד שֶׁנֶּתַן לוֹ הָאֵל יִתְבָּרַךְ, ²²² וּמִתְקַיֵּם בּוֹ לִהְיוֹת כְּרִיא, וְיִתְקַיֵּם עַד בּוֹא קֶצֶז. וְאִם יִתְעַרֵּב בְּגּוֹפוֹ ²²³ מְאוּמָה רוּחַ רָעָה אַחֲרֵת, ²²⁴ לֹא יִתְקַיֵּם לִהְיוֹת כְּבַתְחָלָה. וּכְמוֹ שֶׁנֶּתַן בְּרִקיעַ הַשָּׁמַיִם ²²⁵ שְׁנֵי מְאוּרוֹת ²²⁶ וְחִמְשָׁה כּוֹכָבִים, בֶּן פָּרָא הָרֹאשׁ הָאָדָם, שֶׁבָּעָה שְׁמָשִׁים: שְׁתֵּי עֵינָיִם, וּשְׁתֵּי אֲזִינִים, וּשְׁנֵי נְחִירִים, וְהַפֶּה. הָעֵיִן הַיְמָנִית דּוּמָה לַחֲמָה, ²²⁷ וְהַשְּׂמָאלִית דּוּמָה לַנֶּגֶה. הַפֶּה וְהַלְשׁוֹן וְהַשְּׁפָתַיִם דּוּמִים לְצַדֵּק וּלְלִכְנָה

ביאורים

221. **במערכ.** העולם, וכן בקדש הקדשים הממוקם במערב בית המקדש.
222. **ומתקיים בו להיות בריא.** כל זמן שהנשמה באדם הרי הוא חי ובריא.
223. **מאומה.** משהו. 224. **לא יתקיים.** בבריאותו. 225. **שני מאורות.** השמש והירח. 226. **המשה כוכבים.** הם חמשה כוכבי לכת: נוגה, כוכב (כוכב חמה), שבתאי, צדק, ומאדים. 227. **השמאלית... ולשבתאי.** בכת"י הגירסא: והשמאלית דומה ללבנה; האף הימנית דומה לכוכב, והשמאלית דומה למאדים; הפה והלשון והשפתים דומים לצדק; האוזן הימנית דומה לנוגה והאוזן השמאלית דומה לשבתאי.

וּלְשִׁבְתָּאֵי. וּכְמוֹ שֶׁנֶּעֱשֶׂה אוֹיֵר בֵּין רִקִּיעַ וּבֵין הָאָרֶץ, כֵּן נַעֲשֶׂה בְּגוֹף הָאָדָם²²⁸ הַחֲזוּה וְהַגִּוְיָה. וּכְמוֹ שֶׁמִּשִּׁיב הָרוּחַ בְּאוֹיֵר בַּחֲלָלוֹ שֶׁל עוֹלָם, כֵּן תֵּצֵא נִשְׁמַת רוּחַ חַיִּים מִן הָרָאָה שֶׁבַחְזוּה וּבְגִוְיָה, הוּא חֲלָלוֹ שֶׁל גּוֹף. וּכְמוֹ²²⁹ שֶׁרָקַע הָאָרֶץ עַל הַמַּיִם, כֵּן קָרַם וּמָתַח קְרוֹם הַבָּשָׂר שֶׁעַל הַבְּבֵר וְעַל הַבֶּטֶן וְהַמַּעֲצִים וְעַל הַטְּחוּל, הוּא הַבָּשָׂר שֶׁבֵּין הָרָאָה וּבֵין הַבְּבֵר וְהַטְּחוּל וְהַמַּעֲצִים וְהַבֶּטֶן. וּכְמוֹ שֶׁעֲשֶׂה הָאֵל וְיַבְרֵךְ עוֹפּוֹת וְדָגִים וְחַיּוֹת וּבְהֵמָוֹת תַּמִּימִים וְרַחֲמָנִים²³⁰ מַלְעֵשֶׂק זֶה לָזֶה, וְיֵשׁ שֶׁהֵם אֲכָזְרִיִּים וְטוֹרְפִים וּבּוֹלְעִים זֶה לָזֶה, כֵּן עֲשֶׂה גַם בְּנֵי-אָדָם. הַטּוֹכִים נִדְמוּ לְעוֹפּוֹת וּלְבְּהֵמָוֹת הַטּוֹכִים, שֶׁנֶּאֱמָר: "וְיֹנְתִי תַמָּתִי" (ש"ה, ח, ב); וְנֶאֱמָר: "וְאֵתֵן צֹאנִי, צֹאן מִרְעִיתִי" (יחזקאל, לד, לא). וּבְנֵי הָאָדָם הֲרָעִים נִדְמוּ לְחַיּוֹת רָעוֹת: לְאֲרִיָּה, דִּבְתִּיב: "דִּמְיֹנוּ בְּאֲרִיָּה וּבְכֹף לְטֹרֶף" (תהלים, יז, יב). וְיֵשׁ דּוֹמִים לְדָבִים וְזֹאכִים, שֶׁנֶּאֱמָר: "שׁוֹפְטִיָּה

ביאורים

228. החזה והגויה. ששם הריאות - מקום האויר בגוף האדם. 229. שרקע הארץ על המים. שפרש ושטח את הארץ על מי התהום (ובכך יכולים אנו ללכת עליה). 230. מלעשוק זה לזה. בכת"י: מלעשות רע זה לזה. כלומר, מלטרוף ומלעצר זה את זה. 231. יונתי תמתי. כיונה זו שאינה טורפת. 232. ואתן צאני וגו'. כמו צאן שאינו טורף. 233. שופטיה זאבי ערב.

זֹאכֵי עֶרֶב" (צפניה, ג, ג).

בְּעוֹלָם יֵשׁ אֵילָנוֹת וְעֵשָׂכִים וּפְרוֹת טוֹכִים וְרָעִים. יֵשׁ שׁוֹשׁ לָהֶם רֵיחַ טוֹב וּפְרוֹת טוֹכִים²³⁴ לְתַתְּחָה וּלְרַפּוּאָה, וְיֵשׁ עֹשָׂכִים וְשִׂרְשִׁים וּפְרוֹת לְהַמִּית, בְּעֹשָׂכֵי סַמִּי הַמָּוֶת, וּבְקוֹיִן וְדִרְדֵּר. וְהַטּוֹכִים נִדְמוּ לְטוֹכִים, כְּדִבְתִּיב: "כְּשׁוֹשְׁנָה בֵּין הַחוּחִים, כְּתַפּוּחַ בְּעֵצֵי תִיעַר" (ש"ה, ב, ג) - וְהֲרָעִים נִדְמוּ לְרָעִים, כְּדִבְתִּיב: "וּבְלִיעֵל כְּקוֹיִן מִנְּדָ בְּלֶחֶם" (שמואל ב, כג, ז). וּכְמוֹ שֶׁעֲשֶׂה מִתַּחַת לְאָרֶץ תְּהוֹמוֹת וְטִיט וְרָפֶשׁ, כֵּן עֲשֶׂה בְּאָדָם²³⁸ הַקָּרֵב

ביאורים

השופטים שהם לוקחים שוחד בצנעה, דומים כזאבים הטורפים בערב בסתר בחשך אין רואה, ואין משאירים העצמות לבוקר, עד שבאור הבוקר לא נודע כלל אם טרפו איזה דבר, כי גם העצמות נאכלו (מלבי"ם). ברש"י ובמצ"ד פירשו: זאבי ערב, ר"ל ימהרו לטרוף כזאבים הטורפים בערב הממהרים לטרוף ולאכול טרפם בלילה בעבור הרעבון שלא אכלו כל היום. 234. לתתיה. להחיות מתים [עיין מדרש רבה קהלת פרק ה' אות י']. 235. ובקוין ודרדר. מיני צמחים דוקרים. 236. הטובים. בני אדם הטובים. 237. ובליעל וגו'. ופורקי עול משולים כקוצים שעומדים רק להשחית את כל הנוגע בהם והכל נדים מהם (מלבי"ם). ובמצודת דוד פירש: אבל בית בליעל, כירבעם וחבריו, כולם יהיו כקוץ מנוח, רצה לומר: כמו הקוץ המונח ברגלי אדם, אשר מנידים אותו ממקום למקום בדרך מהלכם (ולא יונח זמן רב במקום אחד), כי בעבור החדודים הבולטים בו, אי אפשר לקחתו ביד לسلקו מן הדרך אל מקום מיוחד. 238. הקרב העליין. הקיבה.

העליון והמעשים שמקבילים המאכל והמשקה. וכמו ששורצים מן הרפש ומן הטיט שרצים ורמשים למיניהם, כן נשרצים במעי האדם ²³⁹מרפש השמרים של מאכל ומשקה שרצים ורמשים תולעים, ארבים וקצרים, גדולים וקטנים. וכמו שעשה מקנה מים בעולם, כן עשה מקנה מי רגלים, ²⁴⁰הוא הנבל, היא השלפוחית. וכמו שעשה ²⁴¹אדני הארץ למטה ממנה, כן עשה יסוד כל בנין הגוף את ²⁴²עצמות העצה מזה ומזה, ושתי ירכים. וכמו שעשה אבנים ²⁴³מפלמות, המשקעות בפתחם, אשר מביניהן המים יוצאים, כן עשה שתי הכליות לצאת ולעבר מביניהן מתוך גידיהם מי הרגלים, הוא השתן, אל השלפוחית. וגם לחלות הצרע עובר ויוצא מביניהן אל ביצי העררה. וכמו שהתהום קורא אל התהום, ברכתיב "תהום אל תהום קורא" (תהלים מב, ח), כן קורא קרב העליון, הוא האצטומכא, אל המעים

ביאורים

239. מרפש השמרים. משיירי הפסולת. 240. הוא הנבל. כי השלפוחית דומה בצורתה לנבל. 241. אדני הארץ. עמודים שעליהם עומדת הארץ (עיין מסכת חגיגה יב.). 242. עצמות העצה. הוא אגן הירכיים. 243. מפלמות. לחות (רשי' חגיגה יב.). ובערוך פירש, בריאות וחזקות.

²⁴⁴להקבילם שאר המאכל והמשקה; והמעשים קוראים אל גידי הכליות, שהם בצנזרים, להקבילם המים. מי רגלים הם המתמצים ונפרדים ²⁴⁵מן מאכל המעים לקחת אל השלפוחית. וצנזרי הכליות קוראים אל גיד השלפוחית להקבילם המים ההם להוליהם, ²⁴⁶להקוותם בתוך השלפוחית, שהוא דומה ²⁴⁷לתחתון, שהוא תחתון מכל התהומות. ועוד אותו מעי קורא אל מעי אצטומכא, לקבל את הצואה והגלל.

וכמו שעשה האלהים נהרות להשקות העולם, כן עשה בגוף האדם ורידים, הם גידי הדם המושכים את הדם להשקות את כל הגוף. וכמו שיש בעולם מים צלולים ועכורים, מתוקים ומלוחים ומרים, כך באדם: מעיניו יוצאים מים מלוחים, מנחיריו יוצאים מים קרים, ומגרונו מים חמים, ומפיו מים מתוקים, ומאזניו מים מרים, ומי השתן הם מרים וסרוחים.

ביאורים

244. להקבילם. לקבל. 245. מן מאכל המעים. בכת"י: מן המאכל מתוך המעים. 246. להקוותם. לכנסם ולקבצם. 247. לתחתון. לתהום התחתון. (כת"י).

בְּעוֹלָם

יש רוחות קרים וחמים, כן באדם: כשפותח פיו ונופת, אז הרוח חם, וכשסוגר פיו ונופת, אז הרוח קר. רעמים בעולם - קול באדם. ברקים בעולם - באדם פניו מאירים כברק.

מְזֻלָּת

בעולם, והחזים ככוכבים יודעים מהם עתידות, כך יש²⁴⁸ אותות באדם. כשיש חכמה לאדם²⁴⁹ בלא שחין ובלא כנה ובלא פרעוש, בזה יודעים הבקאים²⁵⁰ בחכמה הזאת עתידות, וכן כשרטוטי יד האדם ובתאר פניו יודעים עתידות. והחכמה הזאת היתה ביד החכמים הקדמונים, אבל מן האחרונים נשתכחה.

וכן יכולים החכמים לידע עתידות מן האילנות והעשבים, וזהו מה שאמרו על רבן יוחנן בן זכאי, שהיה יודע שיחת דקלים (סוכה כח א), פרוש: היה בקי לראות בתנועת הדקלים, ומזה היה יודע עתידות.

ביאורים

248. אותות. סימנים. 249. בלא שחין וכו'. כלומר בלא סיבה טבעית כשחין, כנה ופרעוש. 250. בחכמה הזאת. בהבנת החיכוך.

וכאשר יוצאים מצד דרום, והוא צד ימין של העולם, החם וטללי ברכה וגשמי ברכה, כן יצא מצד ימינו של אדם החם מן²⁵¹ המררה התלויה בכבד, וכן יוצא לחלוח הדם מן הכבד שבצד ימינו של אדם.²⁵² וכמו שיוצאת הרעה לעולם מצד צפון העולם - כן יצא הקר מצד השמאל של אדם, מן הטחול ומן המרה השחרה השוכנת בטחול בתוכו. וכמו שיוצאת הרעה לעולם מצפון, כן יצא כל חלי רע וקשה מן²⁵³ המררה השחרה השוכנת בטחול בצד שמאל. וכמו שבצד צפון של עולם מדור כל המזיקים,²⁵⁴ והזיקים והזועות והרוחות והברקים והרעמים מצויים - כך הוא מקור²⁵⁵ מררה השחרה בטחול בצד שמאל, שממנה תולדות כל חלי רע וקשה, כמו השחפת, והקנחת הרביעית, וכל מיני שגעון, והפחד, והרעד של איברים. וכמו שעולים²⁵⁶ הנשיאים, שהם בעשן, מן הארץ, ומעלים המים מן התהומות אל

ביאורים

251. המררה. בכת"י: המרירה האדומה. 252. וכמו שיוצאת הרעה לעולם. בכת"י: וכמו שיוצא הקור והקרח לעולם. 253. המררה. המרה. 254. והזיקים והזועות והרוחות. זיקים הוא כמין כוכב היורה כחץ באורך השמים ממקום למקום וגמשך אורו כשבט. זועות היינו רעידת אדמה שהארץ מזדעזעת ורועשת. רוחות היינו רוחות סערה וזעף ואינם מצויים אלא לפרקים. 255. מרירה. המרה. 256. הנשיאים. העננים.

אֲדִיר הִרְקִיעַ לְחַמְסִיר עַל הָאָרֶץ, בֶּן עוֹלָה עֶשֶׂן²⁵⁷ מִקָּרֶב
הַעֲלִיז וּמַעֲלָה לַחֲלוּת אֶל הַפֶּה וְאֶל הָרָאשׁ; וּמִן אוֹתוֹ
הִלְחִלוּת הָעוֹלָה מִן הַקָּרֶב, יִזְלוּ הַדְּמָעוֹת וְרִיר הַנְּחִירִים
וְרֶק הַפֶּה. וּכְמוֹ שֶׁבָּרָא בְּעוֹלָם הָרִים,²⁵⁸ כֵּן בָּרָא בְּגוֹף
הָאָדָם שְׂכָמֵי הַתַּתְּפִּים,²⁵⁹ וְקִשְׁרֵי הַזְּרָעוֹת, וְהָאֲרָבּוֹת
עַל בְּרָכִים, וְקִשְׁרֵי הַקֶּרְסָלִים, וְשֹׁאֵר הַקִּשְׁרִים שֶׁל כָּל²⁶⁰
הָאֵיבָרִים. וּכְמוֹ שֶׁבָּרָא בְּעוֹלָם אֲבָנִים²⁶¹ וְצוּרִים חֲזָקִים
וְקָשִׁים, כֵּן בָּרָא בָּאָדָם הַשֵּׁנִים²⁶² וְהַמִּלְתָּעוֹת, שֶׁהֵם קָשִׁים
מִבְּרֹז²⁶³ וּמִכְּלֵי עֶצֶם. וּכְמוֹ שֶׁבָּרָא בְּעוֹלָם אֵילָנוֹת קָשִׁים
וְרַכִּים, כֵּן בָּרָא בָּאָדָם עֲצָמוֹת קָשִׁים וְרַכִּים. וּכְמוֹ שֶׁבָּרָא
בְּעוֹלָם אֶרֶץ עֲבָה וְקָשָׁה, וְאֶרֶץ לֶחֶה וְרַכָּה, כֵּן בָּרָא הַבָּשָׂר
בְּגִנֵּי הָאֶרֶץ הַרְבֵּה, וְהַעוֹר בְּגִנֵּי הָאֶרֶץ הַקָּשָׁה. וּכְמוֹ
שֶׁהָאֵילָנוֹת וְהָעֲשָׂבִים יֵשׁ שְׁעוּשִׁים פְּרִי זֹרַע יוֹשׁ שְׂאִינָם
עוֹשִׂים פְּרִי זֹרַע, כֵּךְ יֵשׁ בְּנֵי אָדָם הַמּוֹלִידִים יוֹשׁ שְׂאִינָם
מּוֹלִידִים. וּכְמוֹ שֶׁמִּצְמִיחַ עֲשָׂבִים מִן הָאֶרֶץ, כֵּךְ מִצְמִיחַ
הָאָדָם שְׁעַר הָרֹאשׁ וְהַזָּקָן. וּכְמוֹ שֶׁשּׁוֹרְצִים חַיּוֹת וְרִמָּשִׁים

ביאורים

257. מקרב העליון, מהקיבה. 258. כן ברא בגוף האדם. מקומות הבולטים, כגון שכמי הכתפים וכו'. 259. וקשרי הזרועות, מרפקים. 260. על, בכת": ששל. 261. וצורים, סלעים וצוקים. 262. והמלחמות, השינים הטוחנות הגדולות. 263. ומכלי, ומכל (כת").

כנ. על כן נקרא
הארץ עולם קטן. וכן
מבואר באבות דרבי
נתן (פרק ל"א ג') שכל
מה שיש בעולם יש
מעין זה בהאדם, עיין
שם באורך. ובתחילת
פירוש הראב"ד ז"ל
לספר היצירה כתב:
"צריך אתה לדעת,
שכל מה שברא הקדוש

בַּיֵּצֶר וּבְאֶרֶץ, בְּךָ שׁוֹרְצִים בְּרֹאשׁוֹ
שֶׁל אָדָם וּבִשְׁעָרוֹ. וּבִמְזֻז שֶׁבְּרֹא
הָאֱלֹהִים בְּעוֹלָם ²⁶⁴חֲתָלִי, וְנִמְחָה
בְּרִיקָע מִמִּזְרַח וְעַד מִעֶרֶב מִקְצֵה
אֶל קֶצֶה, וְהַכּוֹכָבִים וְהַמַּזְלוֹת וְכָל
דָּבָר שֶׁבְּעוֹלָם אֲרוּקִים בּוֹ, בְּךָ בְּרֹא
בְּגוֹף הָאָדָם ²⁶⁵אֵת חִמּוֹת הַלֶּבֶן אֲשֶׁר
בְּתוֹךְ חֲלִית הַשְּׂדֶרֶת, וְהוּא נָטוּי
עַד ²⁶⁶עַצְמֵי הָעֶצֶה, וְשִׁנָּיִם עֲשָׂר
כָּל אֲבָרֵי חֲגוּף אֲרוּקִים בּוֹ מִפֶּה
שְׂנָה שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שִׁשִּׁים וַחֲמִשָּׁה
שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שִׁשִּׁים וַחֲמִשָּׁה גִידִים.

סוף דָּבָר ²⁶⁷מַעֲשֵׂה בְּרָאשִׁית וּמַעֲשֵׂה מְרֻכָּבָה - הַכֹּל
רְמוּז בְּאֵדָם מַעַט מְזֵעִיר. וְהַיּוֹדֵעַ סוּד הַדָּבָר יִכִּין
נִפְלְאוֹת הַשֵּׁם יִתְעַלֶּה. ^(בב)עַל-כֵּן נִקְרָא הָאָדָם "עוֹלָם

ביאורים

264. התלי. שבו תלויים ומחזורים הכוכבים והמזלות. 265. את המח. את חבל המח. (כת"י). 266. ענב הענבה. הוא אגן הירכיים. 267. מעשה בראשית ומעשה מרכבה. מעשה בראשית הוא העולם הזה. ומעשה מרכבה - סדר העולמות העליונים ('עלי אורח').

קטן". ועבור אשר גוף האדם הוא מציר דגמות העולם העליון והעולם התחתון, לכן נתנה בו הנפש, ²⁶⁸ שהיא דומה מעט מזער לבוראה. ועל כן אמר דוד (עין ויקרא רבא ד, ח): מה הנפש ²⁶⁹ ממלאה את הגוף, ²⁷⁰ וסובלת את הגוף, ²⁷¹ ומבלה את הגוף, ²⁷² ויחידה בגוף, ²⁷³ ואינה אוכלת בגוף, רואה ואינה נראית, ²⁷⁴ וטהורה היא בגוף, ²⁷⁵ ואינה ישנה, כף הקרוש ברוך

ברוך הוא בעולם כנגדו ברא באדם, שנאמר 'נעשה אדם כצלמנו כדמותינו', וכל זה כדי שיתבונן מתוך הנגלה את סתרי החכמה, שנאמר 'ואחר עורי נקפו זאת ומבשרי אחזה אלוה'. פירוש, האברים אשר נסדרו אחר עורי, ונחקקו זאת ר"ל העטרה, עד שכל פרטיה וכלליה נחקקו באדם, ולכן ומבשרי אחזה אלוה".

ביאורים

268. שהיא דומה מעט מזער לבוראה. שהוא נשמת העולם, כמו כן בגוף האדם שהוא 'עולם קטן' יש בו נשמה. 269. ממלאה את הגוף. שאין מקום בגוף פנוי מחיות הנפש. 270. וסובלת את הגוף. נושאת ומקיימת אותו. 271. ומבלה את הגוף. שאחרי שיבלה הגוף בקבר עדיין הנפש קיימת. 272. ויחידה בגוף. שאין דומה לה (ע"י). ויחידה אחת בלתי חצויה וחלוקה, לא כדבר גופני המתחלק בכמות (ר"י). 273. ואינה אוכלת בגוף. אינה אוכלת מהמזון החומרי שהגוף אוכל על מנת להזין את עצמו בשלימות כדי שהנפש תתקיים בו ותזון אותו מחיותה, ואינה לוקחת לעצמה דבר מחומריותו. 274. וטהורה היא בגוף. טהורה מכל חומר גשמי ומכל תאות חסא גם כשהיא בגוף, ואינה מקבלת שום טינוף מחומר הגוף ועוונותיו. 275. ואינה ישנה. גם בעת שינת האדם ושביית כח דיבורו ופעלו, היא פועלת בו להחיותו.

הוא ²⁷⁶ ממלא את עולמו, שנאמר: "הלוא את השמים ואת הארץ אני מלא נאם ה'" (ירמיה כג, כד). ²⁷⁷ וסובל את עולמו, שנאמר: "אני עשיתי ואני אשא ואני אסבל" (ישעיהו מו, ד), ²⁷⁸ ומבלה את עולמו, שנאמר: המה יאבדו ואתה תעמד" (תהלים קב, כז), ²⁷⁹ ויחיד הוא בעולמו, שנאמר: "שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד" (דברים ו, ה), ואין לפניו אכילה, שנאמר: ²⁸⁰ "האוכל בשר אברים ודם עתודים אשתה" (תהלים נ, יג), ורואה ואינו נראה, שנאמר: "עיני ה' המה משוטטים בכל הארץ" (זכריה ד, י), ²⁸¹ וטהור הוא בעולמו, שנאמר: ²⁸² "טהור עינים מראות רע" (חבקוק א, יג), ²⁸³ ואין לפניו שנה, שנאמר:

ביאורים

276. ממלא את עולמו. אע"פ שאינו נתפס במקום, מלא כל הארץ כבודו, וכמ"ש רז"ל שאין מקום פנוי בלא שכינה והשכינה בכל מקום, והוא ענין השגחתו שמתפשטת בכל העולם. 277. וסובל את עולמו. נושאו ומעמידו. 278. ומבלה את עולמו. הקב"ה חי וקיים לנצח גם לאחר שיבלה העולם. 279. ויחיד הוא בעולמו. שאין זולתו שום כוח ומציאות, והוא מיוחד שאינו חלוק ומחולק. 280. האוכל בשר אברים. וכי אוכל אני מזבחי בשר פרים חזקים ומפוטמים! וכי שותה אני דם זכרי עיזים (גדיים)? מצות הבאת קרבנות אינה אלא כדי שתעשה רצוני בהקרבתם. 281. וטהור הוא בעולמו. מכל חומר גשמי. 282. טהור עינים מראות רע. אין הרע הנעשה בעולם פועל בו שינוי, ח"ו. 283. ואין לפניו שנה. פירוש, שאין בו ביטול מפעולותיו כי בטובו מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית, ואילו יצייר סלוק כחו מהעולם רגע יחדיו יסופו.

ארחות

שער יראת-שמים

צדיקים

"²⁸⁴הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל" (תהלים קכא, ד). לכן תבוא הנפש שיש בה כל המדות הללו, ותשבת להקדוש ברוך הוא שיש בו כל המדות הללו.

הנפש יושבת ²⁸⁵וחושבת מי בראה, ואז היא לובשת ענוה ויראת השם ותברך. לכן צריך האדם לראות את עצמו ולהבין ענינו ²⁸⁶מאין שרשו וגזעו, ואיך נוצר ²⁸⁷מטנוף זרע, ואחר כך חתיכת בשר, ²⁸⁸וגפח בו רוח ²⁸⁹עליונים, ומרקם בעצמות וגידים, דם וזוח, ולבוש עור ובשר, ²⁹⁰וציור קלסתר פנים ²⁹¹וקימת אפים, ואיך נקובים נחיריו ²⁹²לפנים ולגרון לנשם

ביאורים

284. הנה לא ינום וגו'. שהשגחתו מצויה תמיד. 285. וחושבת מי בראה. מתבוננת במי שבראה, כלומר, בגדלות הבורא. כמו כן היא מתבוננת בפחיתות חומר האדם וגריעות התחלתו. 286. מאין שורשו וגזעו. מאין בא ומאין מוצאו. 287. מטנוף. כמו שאמרו במסכת אבות (ג, א) "דע מאין באת וכו' מטיפה סרוחה". וכתב ה'מסילת ישרים' (פרק כ"ג): כי באמת כל אלה הם נגדיים לגאווה ועוזרים אל הענוה, כי בהיות האדם מסתכל בפחיתות חמורו וגריעות התחלתו, אין לו טעם לינשא כלל אלא לבוש וליכלם וכו'. 288. וגפח בו. בעודו במעי אמו. 289. עליונים. בחכמת הנפש: עליונית. 290. וציור. בד"ר: ונוצר. 291. וקימת. בד"ר: וקומת. 292. לפנים ולגרון לנשום. בד"ר: לפנים ולגרון ולנשום.

ארחות

שער יראת-שמים

צדיקים

ולקרות, ואזניו לשמע, וחזרי עיניו לראות, ובתוך העין יש בו כמה צבעים, וריסי עיניו, ופה וגרון וחיך ולשון, ושפתים לפתח ולסגר, ²⁹³ומלתעות ²⁹⁴הלחיים, ואצילי ידים ורגלים, וחלל הגוף, ואצבעות וקשריהן וצפרניהן. ויבין ²⁹⁵איך כל אחד משנה מחברו, ואיך היה ²⁹⁶אסור תשעה חדשים בבטן אמו, ויצא ²⁹⁷ערם, עור, חרש וחגר. כל אלה יחשב, ויאמר בלבבו: מי פתח פיה, עיניו ואזניה, ומי עשה לה כל תקוני גופה, מי השחיר שערותיה בימי בחורותיה, ואפלו תרחין אותם בכל ²⁹⁸נתר שבעולם לא היה מועיל ²⁹⁹ללבן, ובימי זקנותה הוא מתלבן מאליה? כאלה וכאלה תחשב, ותהיה ³⁰⁰ענו ושפל רוח וירא שמים.

"סוף דבר הכל נשמע, את האלהים ירא ואת

ביאורים

293. ומלתעות. השיניים הטוחנות הגדולות. 294. הלחיים. בד"ר: והלחיים. 295. איך כל אחד. מאבריו. 296. אסור. סגור. 297. ערום עור. בד"ר: "ערום, פסח, עור". פסח - מבלי יכולת ללכת. עור - מבלי יכולת לראות בתקופה הראשונה ללידתו. 298. נתר. מין חומר לניקוי. 299. ללבן. להלבין את השיער השחור. 300. ענו. לאחר שיתבונן האדם בגדלות הבורא

מִצְוַתוֹ שְׁמוֹר, ³⁰¹(כד) כִּי זֶה כָּל כד. כי זה כל האדם.

כתב הגאון רבי אלחנן

וסרמן זצ"ל הי"ד (ב"דוגמאות לביאורי אגדות ע"ד הפשט" שבסוף ס' קובץ הערות סי' יב, ו): הכוונה בזה שלא יעלה בדעתך לאמר כי יראת ה' היא מעלה באדם, ומי שאין בו יראת ה' הוא גם כן אדם אלא שחסר לו מעלה הצריכה. על זה בא הכתוב להשמיענו שאינו כן. כי מי שאין בו יראת שמים אינו אדם כלל, רק בעל חי, "כי זה כל האדם", וזולת זה אין לו מדרגת אדם. ואיכות האדם תלויה רק במדת יראת שמים אשר בקרבו אם מעט ואם הרבה. היינו, אם יש בו יראת שמים במדה מרובה הוא אדם גדול, ואם במדה מועטת הוא אדם קטן, ואם אין בו כלום אינו אדם כלל רק בעל חי בתמונת אדם.

והוא מבואר עפ"י הכתוב "נעשה אדם" (בראשית א, כו), ופירשו בזוהר שהקב"ה אמר לכל הבריאה כולה: נעשה כולנו יחד אדם שכולנו נשתתף בבריאתו, היינו שכל אחד יתן לאדם מטבעו ותכונתו, שהשור יתן בו תכונת שור, והארי יתן בו תכונת ארי והנחש תכונת נחש וכו'. [בספר 'אור אלחנן' ח"א, עמ' ק"פ כתוב: "בזוה"ק לא זכינו עדיין למצוא. ב"ילקוט ראובני" (בראשית א, כו) הביא בשם מדרש שכינס הקב"ה כל עליונים ותחתונים שיתנו כל אחד מעצמו לבריאת האדם כדי שיהיה בו חלק מכולם"]. ונמצא כי אדם אחד הוא עולם קטן, הכולל בתוכו תכונת כל הנבראים העליונים והתחתונים. וא"כ כחותיהן של כל חיות רעות שבעולם נכללו באדם ואין לך חיה רעה נוראה כזו. ולבד זה, הלא יש לאדם כלי משחית אשר אין לשום חיה בעולם והן הדעה והדיבור. ומאחר שלחיה אחת טורפת צריך לקושרה בשלשלת של ברזל, כמה שלשלאות צריכות לעצור בעד חיה נוראה כהאדם. וכשברא הקב"ה את האדם ודאי ברא גם השלשלת לקושרו שלא יחריב העולם. ומה היא השלשלת הזאת? זוהי יראת ה' אשר רק היא לבדה בכוחה לעצור את האדם שלא יהא כחיה טורפת, וזולתה לא תועיל שום תחבולה בעולם לשמור את האדם מלהזיק. ואף אם יהא חכם ופילוסוף כאריסטו,

ביאורים

ובשפלותו וחוסר האונים שלו. ³⁰¹. כי זה כל האדם. כי לדבר הזה נברא כל האדם (רש"י).

הָאָדָם" (קהלת יב, יג).

לא תעמוד לו חכמתו
בעת יתקפהו יצרו. וזהו

שאמר אברהם לאבימלך (בראשית כ, יא) "רק אם אין יראת ה' במקום הזה והרגוני על דבר אשתי". והכוונה "רק" שזולת יראת ה' לא היו חסרים שום מעלה בחכמה ומדת דרך ארץ, וכל זה לא יועיל אם אין בהן יראת ה'. כן מוכח בבר"ר ל"ו, א." עכ"ד.

"תם ונשלם שבח לא-ל בורא עולם"

ארגון "ארחות יושר"

נוסד בהכוונתו של מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א, על מנת להנחיל את לימוד המוסר בצורה יסודית ובאופן עקבי בקרב כל חלקי העם.

כדי להגשים מטרה זו מקיים הארגון פעילות מגוונת בנושא זה, ובראשה - הפצת הלימוד בחוברות "ארחות המוסר" בשיעורי תורה ברחבי הארץ, בהיכלי הישיבות והכוללים, בתלמודי תורה ובבתי חינוך לבנות.

לפניכם סקירה קצרה על פעולות הארגון:

מכון "ארחות" המוסר

צוות תלמידי חכמים מופלגים, אשר ניהונו בידע רב ומעמיק בספרות התורנית הענפה, שוקד על הוצאה לאור של ספרי מוסר בעריכה חדשה ומאירת עיניים, מבוארים בטוב טעם, ומעוטרים ב"עיונים" מתוך דברי רבותינו - ראשונים ואחרונים. החומר מוגש בצורת חוברות חדשיות עם חלוקה יומית, המופצות בכעשרים אלף עותקים, בשיעורי תורה, בהיכלי הישיבות והכוללים, בתלמודי תורה ובבתי הכנסת.

מנחם שליט"א בכנס סיום ספר "ארחות ישר"

206
שיעורים

שיעורי תורה ברחבי הארץ

זכינו בס"ד להקים שיעורי תורה, ולשלב בשיעורי תורה הקיימים בכל רחבי הארץ את לימוד המוסר, כאשר בסוף כל שיעור לומדים בצוותא קטע יומי אחיד מתוך חוברות "ארחות המוסר". מעבר למעלת הקביעות אשר בגינה לא יעבור יום בלי לימוד מוסר, ובנוסף על רכישת ידע מקיף בספרים קדושים אלו, קיים גם "כח הציבור" באשר לומדים אלפי יהודים, גדולים וקטנים, בכל יום את אותו הקטע. הרבנים שליט"א מקבלים מילגה חדשית המהווה תמריץ ועידוד, ומדווחים במשוב בסוף החודש על רציפות הלימוד ועקביותו.

גם בתלמודי התורה ברחבי הארץ, עוסקים צאן-קדשים בלימוד המוסר המשולב בתכניות הלימודים, להחדרת יראת שמים ומידות טובות מגיל צעיר, כפי הוראתו הידועה של מרן בעל ה"קהילות יעקב" זצוק"ל. אין כמו חוברות אלו, הערוכות בצורה חדשנית, נוחה ונעימה, להאדיר על צעירי הצאן את לימוד המוסר אשר נחקק בקרבם כ"גידסא דינקותא", והשפעתו - אשר ניצניה ניכרים כבר עתה - תלך ותגבר לאורך ימים ושנים.

104
ת"ת

שיעורי מוסר בתלמודי התורה

חיזוק המוסר בהיכלי הישיבות

"סדר מוסר" הנהוג בישיבות מקדמת דנא, קיבל חיזוק רב ומשמעותי מאז יצאו לאור חוברות אלו. רבים רבים בחורי החמד אשר קובעים בהן את לימודם בסדר מוסר בהשתקקות ובהתלהבות, בהיותן עבורם משב רוח מרענן בתוכן ובצורה, קנן חדש מלא ישן. מחוזה מרנן לב לראות בני עליה יקרים מפז אשר נושאים באמתחתם חוברות אלו גם מחוץ לכתלי הישיבה, והוגים בהם בלכתם בדרך, בנסיעה באוטובוס, בהמתנה במקומות שונים ובכל עת מצוא.

77
ישיבות

חוברות "ארחות המוסר" ללימוד מוסר יומי

עד עתה יצאו לאור:

י"א חוברות של ספר "ארחות יושר"
וכ' חוברות מספר "ארחות צדיקים"

בית מדרש גבוה "אורחות יושר" מאגד בתוכו קבוצ נבחר של מגידי שיעורים, אשר להם נסיון רב של שנים במסירת שיעורים בבקאות ובעיון, בהלכה ובמוסר, בהסברה בהירה וקולחת. בביהמ"ד עוסקים הרבנים שליט"א בהכנת השיעורים הנאמרים על ידם, הן בדף היומי והן בסוגיות עיוניות והלכתיות.

בית מדרש גבוה למגידי שיעורים

סדרי מוסר בכוללי האברכים

הוקמה על ידינו מסגרת ללימוד חוברות "ארחות המוסר" בכוללי האברכים, לאחר סדרי הלימוד הקבועים, על מנת להטמיע את חשיבות העיסוק בספרי מוסר באופן מיוחד לעמלי תורה, בבחינת "ראשית חכמה יראת ה'", לחיזוק ביראת שמים ובתיקון המעשים והמידות כיאה ללגיון של מלך.

64
כוללים

"מדרשת בת-שבע"

"כח תאמרו לבית יעקב". לזכרה הדגול של הרבנית מרת בת שבע קניבסקי ע"ה, אשר נתפרסמה ביראתה, בצדקתה ובמעשיה המופלאים, הקמנו מסלול מיוחד לבנות ישראל, בבתי הספר, בסמינרים ובשיעורים לנשים. לימוד מתוך חוברות "ארחות המוסר" נעשה הן במסגרת הלימודים בבתי הספר והן בפעילויות שונות, וכן בחוגים לנשים, תוך שימת דגש על נושאים כמו: אהבת תורה, יראת שמים, צניעות ומידות טובות.

